

International JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 04.07.2023
Published /Yayınlanma 30.09.2023
Volume/Issue (Cilt/Sayı)-ss/pp 10(99), 2251-2273

10.5281/zenodo.8396649
Araştırma Makalesi
ISSN: 2459-1149

Ar. Gör. Murat Yiğit

<https://orcid.org/0000-0003-0816-9786>

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, Kahramanmaraş / TÜRKİYE

Arap Dilinde Özel İsimlerin Tasnifi*

Classification of Proper Nouns in the Arabic Language

ÖZET

İnsanoğlu varlıkları tanımak ve anlamak için onlara isimler koymuştur. Bu isimleri koyarken isim verilen varlığın durumuna göre isimler nitelik kazanmıştır. Bazı isimler ait olduğu varlığın genelini kapsarken bazıları tek bir varlığı gösterdikleri için özel isim niteliği kazanmıştır. Özel isimler dışındaki isimlerde ismin anlamı ve dilsel özellikleri ağır basarken, özel isimler belirli görevler ifâ eder ve müsemâlarının lafzî veya anlama dayalı özelliklerine göre çeşitli gruplara ayrılır.

Söz varlığı bakımından isim, fiil ve harften oluşan Arap dilinde özel isimler (‘alem) dilin en önemli birimlerindedir. Özel isimler Arap dilinde isim çatısı altında ma‘rife isimler grubuna girer. Müsemâsının niteliği bakımından diğer ma‘rife isimlerden ayrılan özel isimlerin diğer ma‘rife isimlerden belirgin farkları vardır. Dolayısıyla özel isimlerin müstakil olarak ele alınıp özellikleri ve türleri belirlenmelidir. Bu çalışmada Arap dilinde özel isimler bu yönüyle ele alınmış ve betimleyici bir şekilde açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, İsimler, Özel İsimler, ‘Alem, Müsemâ.

ABSTRACT

In order to recognize and understand beings, people have given them names. While naming, the names have gained qualifications according to the state of the named entity. While some names cover the whole of the entity to which they belong, some have gained the characteristic of a proper noun because they indicate a single entity. While the meaning and linguistic features of the name predominate in common nouns other than proper nouns, proper nouns perform certain functions and are divided into various groups according to the literal or meaning-based features of their attributes.

In terms of vocabulary, proper nouns (‘alem) in the Arabic language, which consists of nouns, verbs and letters, are the most important units of the language. Proper nouns fall into the group of defined nouns in the Arabic language. Proper nouns, which differ from other defined nouns in terms of the quality of their signifieds, have distinct differences from other defined nouns. Therefore, proper nouns should be handled individually and their characteristics and types should be determined. In this study, proper nouns in the Arabic language are discussed in this aspect and explained in a descriptive way.

Keywords: Arabic Language, Nouns, Proper Nouns, ‘Alem, Signified.

1. GİRİŞ

Dil söz varlığı bakımından birbiriyle sıkı sıkıya ilişki içinde bulunan bileşenlerden oluşur. Arap dilinde dilin söz varlığını oluşturan birçok sözcük ve birim vardır. Arap dilinde isim çatısı altında, ma‘rife isimler grubuna giren özel isimler bu birimlerden birisidir. Özel isimlerin diğer ma‘rife isimlerden belirgin farklılıkları oldukları için müstakil olarak ele alınması gerekir. Diğer ma‘rife isimlere bakıldığında özel isimlerin onlardan ayırt edici birçok özelliği mevcuttur. Söz gelimi diğer ma‘rife isimler cins isim sayılırken özel isimler tek bir varlığı işaret eden isimlerdir. Diğer ma‘rife isimlerden mütekellim zamiri أنا, mütekellim, müennes ve müzekker herkes için kullanılabilir. أنت zamiri muhatab ve müzekker olan tüm kişiler için kullanılabilir. Diğer zamirler de bu şekilde kullanılabilir. Ma‘rife isimlerden ism-i işaretler, ism-i mevsûller için de bu durum geçerlidir. Bu isimlerdeki kapalılığı gidermek için her zaman bir karineye ihtiyaç duyulur. Arapçada ma‘rife isimlerden sayılan özel adlar diğer ma‘rife isimlerden daha katı bir belirliliğe sahiptir. Gönderim yaptığı şahsı veya varlığı bire bir yansıtır. Oysa zamirler, işaret isimleri kişiye ve zamana göre değişir. Söz gelimi “أنا ذاهب.” “Ben gidiyorum.” cümlesinde ben (أنا) zamiri kişiye göre değişir; ama “أحمد ذاهب.” Ahmed gidiyor.” dendiğinde özne daha belirlidir ve değişmez. Özel isimler müsemâyı doğrudan tayin eder. Özel isimlerle, müsemâ huzurda bulunmasa, ölmüş birisi olsa veya hayalî bir varlık bile olsa gönderim yapılabilir. Diğer ma‘rife isimlerle gönderim yapılabilmesi için ise belli bir mekân ve zamanın belirtilmesine ihtiyaç duyulur.

* Bu makale Prof. Dr. Mehmet Akif Özdoğan danışmanlığında hazırlanan “Arap Dilinde Özel İsimler ve Kültürel Boyutu” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Dolayısıyla özel isimler dışındaki ma‘rife isimler cins isim sayılırlar. Özel isimler muayyen ve tek bir varlığı gösterirler. Diğer ma‘rife isimlerden bu yönüyle ayrıldığı için, diğer ma‘rifelerden ayrı, genel bir başlık altında ele alınması özelliklerinin ve türlerinin belirlenmesi gerekir. Bunu yapmadan önce isimlerin türleri belirlenmelidir. İsimler verildikleri varlıkların kapsamına göre, cins isim (اسم الجنس) ve özel isim (علم) olarak iki kısma ayrılır. Bu ayrımın temeli, verilen ismin, müsemmanın türünü ne derece kapsadığına dayanır.

1.1. Cins İsim (اسم الجنس)

Cins ismi Zemahşerî, bir müsemâyaya ve ona benzeyen tüm müsemâlara verilen isim¹ olarak tanımlar. Yani aynı cinsten olan tüm varlıkların ortak ismidir. Söz gelimi insan, ağaç, hayvan, bitki, maden gibi birçok isim duyulduğunda aynı özellikleri taşıyan bütün türler akla gelir.

Zemahşerî cins isimleri “somut isim” (اسم عين) ve “soyut isim” (اسم معنى) olarak ikiye ayırır.² İbn Ya‘îş somut ismin gözle görülebilen رجل فرس gibi varlıklar olduğunu ifade etmiştir. Soyut ismin de “قدرة ve علم” gibi görme duyusuyla algılanamayan akılla idrak edilen masdarlar olduğunu ifade etmiştir. Her iki grup da, sıfat olan ve sıfat olmayan isimler olarak ikiye ayrılır. Sıfat olmayanlar fiilden türememiş isimlerdir. Sıfat olanlar ise fiilden türemiş, ism-i fâ‘il, ism-i mef‘ûl gibi isimlerdir.³

1.2. Özel İsim (علم)

‘Alem (علم) kelimesi sözlükte “yüksek dağ, yola koyulan işaret, belirti, emâre; ordunun altında toplandığı bayrak, sancak; elbise üzerindeki resim ve numara,”⁴ dağın en yüksek yeri, kavmin ileri gelenleri”⁵ anlamlarına gelir. Ayrıca “bir şeyde bulunan ve onu diğerlerinden ayıran emâre, üst dudakta bulunan yarık”⁶ anlamlarına da gelir. İbn Manzûr (öl. 711/1311) ‘alemi “çölde yolunu kaybedenlere yol göstermek için dikilen şey”⁷ olarak tanımlar. Bir şeyi işaretlemek, damgalamak anlamında kullanılır. Atlının savaşta bir kahramanlık sembolü taşıması, atını kırmızı veya beyaz yün asarak işaretlemesi علم fiili ile ifade edilir.⁸

İstilâhî anlamı bakımından Sibeveyhi, ‘alemi ma‘rife isimler arasında sayar. زيد, عمر, ve عبدالله isimlerini örnek verir. Bunların bilinmesi için başka bir şeye ihtiyacı olmadığını bizatihî bilindiğini ifade eder.⁹ Zemahşerî’ye göre ise ‘alem “bir şeye verilen ve benzerlerine tatbik edilemeyen, زيد ve جعفر gibi isim; عمرو gibi künye, ve ففة ve بطة gibi lakattan oluşur.”¹⁰ Yani ‘alem terim olarak, “kendine has yapısı olan, eşsiz özellikleri ile türün diğer üyelerinden ayrılan, tek ve belirli bir şeyi gösteren isimdir.”¹¹ ‘Alemin, yukarıda zikredilen sözlük anlamlarının ortak noktası “muayyenlik ve diğerlerinden ayırt edilme” anlamlarıdır. İstilahî anlamını asıl anlamında bulunan bu manalardan dolayı kazandığı söylenebilir.

Özel isimler belirli bir müsemâyaya onu diğerlerinden ayırt etmek için verilen isimlerdir. Dolayısıyla özel isimlerin müsemâları şu şekilde sıralanabilir:

Allah (الله) ismi ve Allah’ın diğer isimleri: الرحمن, الرحيم, الأكرم, الأول, الآخر, الظاهر, الباطن, البصير, الخالق, الحميد, العزيز ... vb. Allah’ın isimleri özel isim sayılırlar.

Melek, şeytan gibi doğaüstü varlıkların isimleri: جبرائيل, ميكائيل, هاروت, ماروت, مالك, إبليس ... vb. isimler özel isim sayılırlar.

Şahıs İsimleri: محمد, أحمد, آدم, عيسى, موسى, خديجة, أمنة, عائشة, زينب, مريم ... vb. gibi kişilere verilen isimler özel isim sayılırlar.

Kabile isimleri: عاد, ثمود, قريش, عباد, ربيع, قضاة, بجيلة, قصان ... vb. kabile isimleri özel isim sayılırlar.

¹ İbn Ya‘îş Ebu’l-Bekâ Ya‘îş b. Ali b. Ya‘îş, *Şerhu’l-Mufasssal*, thk. Bedî‘ Ya‘kûb İmîl (Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2001), 1/91.

² ez-Zemahşerî Mahmûd b. ‘Amr b. Ahmed, *el-Mufasssal fî San‘ati’l-İ‘râb*, thk. Ali Bou Melhem (Beyrût: Mektebetu’l-Hilâl, 1993), 23.

³ İbn Ya‘îş, *Şerhu’l-Mufasssal*, 2001, 1/92.

⁴ el-Ferâhidî Ebû ‘Abdurrahmân Halîl b. Ahmed, *Kitâbu’l-Ayn*, thk. Mehdi Mahzûmî - İbrâhîm es-Sâmerrâî (Bağdat: Mektebetu’l-Hilâl, ts.), 2/152; Ebû Bekr Muhammed b. Hasan el-Ezdi İbn Dureyd, *Cemheretu’l-Luga*, thk. Remzi Munir Ba‘lebekki (Beyrût: Dâru’l-İlmi li’l-Melâyin, 1987), 2/948.

⁵ İbn Dureyd, *Cemheretu’l-Luga*, 2/948.

⁶ İbn Fâris Ebu’l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu‘cemu Mekâyisi’l-Luga*, thk. ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kâhire: Dâru’l-Fikr, 1979), 4/109.

⁷ İbn Manzûr Ebu’l-Fadl Cemâluddîn, *Lisânu’l-Arab* (Beyrût: Dâr-u Sâdir, 1993), 12/419.

⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 1993, 12/419.

⁹ Sibeveyhi Ebû Bişr ‘Amr b. Osman, *el-Kitâb* (Kâhire: Mektebetu’l-Hancî, 1988), 2/5.

¹⁰ ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, 24; ففة küçük cüsseli adam anlamında ya da yaşlı adam anlamında kullanılan bir lakaptır. (Bk. ez-Zebîdî Muhammed b. Muhammed b. ‘Abdurrezzâk el-Huseynî, *Tâcu’l-Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, thk. Komisyon [Dâru’l-Hidâye, ts.], 24/277) “بطة” ise Mekkelilerin kullandığı ördeğe benzeyen küplere verilen isimdir.” (Bk. İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 1993, 7/261. Kısa ve şişman kişiler için lakap olarak kullanılır.

¹¹ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi* (Kâhire: Dâru’l-Me‘ârif, 1989), 1/286.

Ülke, şehir, ilçe, köy vb. isimleri: تركيا, فلسطين, مصر, لبنان, أنقرة, بيروت, دمشق, مكة, حلب, ... vb. gibi isimler özel isim sayılırlar.

Okyanus, deniz, nehir, çöl, dağ, mağara, kuyu vb. isimleri: النيل, بحر الأحمر, الأطلسي, جبل عرفات, الصحراء الكبرى, ... vb. isimler özel isimlerdendir.

Yıldız ve gezegen isimleri: المشتري, عطارد, زحل vb. isimler özel isim sayılırlar.

Özel isimlerin müsemâmalarının sayısı oldukça fazladır. Müsemâmâsı husûsî olan tüm isimler özel isim sayılır. Örneğin evcil bir hayvana verilen isim, savaş isimleri, anlaşma isimleri, coğrafi bölge isimleri, kurum, kuruluş isimleri, cadde, sokak, mahalle isimleri, kitap isimleri, şirket, mağaza, mekân isimleri gibi birçok isim özel isim sayılır. Burada göz önünde bulundurulması gereken husus özel ismin müsemâmâsını diğer müsemâmâlardan ayıran bir unsur olmasıdır.

Sîbeveyhi, ismin anlamı ve müsemâmâ arasında bir ilişki bulunmadığını söyler. Özel ismin müsemâmânın sıfatı olmadığını ifade eder.¹² Dolayısıyla bir kimsenin isminin جميل olmasının, onun güzel görünüşlü olduğu anlamına gelmez. İbn Cinnî ve Zemahşerî de yaptıkları tanımlarında ‘alemi, “bir şeye asılan, iliştilen (عَلَى) ve benzerlerini kapsamayan şey” olarak tanımlar.¹³ Burada على (asmak, bir şeyi kendinden olmayan bir şeye bağlamak, iliştmek)¹⁴ fiilini kullanması isim ile müsemâmâ arasında anlam bakımından ilişki olmadığını gösterir. İbn Ya‘îş de bir şeyi isimlendirmenin esasında onu tanımlamak veya benzetme yapmak olmadığını söyler. Çünkü özel isim, tam bir hakikati ifade etmek için verilmez. Aynı zamanda özel isim anlamından dolayı verilmez. Nitekim özel isim birbirinin karşıtı olan şeylere verilebilir. Örneğin Zeyd ismi, siyahî birine de verilebilir, beyaz birine de, uzun birine verilebileceği gibi kısa biri için de verilebilir.¹⁵ Aynı şekilde حسن ismi güzel ahlaklı birine verilebileceği gibi, kötü birine de verilebilir. Sîbeveyhi’nin vurguladığı gibi isimler kişilerin sıfatları değildir. Burada dikkat edilmesi gereken husus özel ismin sadece verildiği müsemâmâyı tayin etmesidir. Özel ismin anlamının müsemâmâ ile ilişkisinin olmaması, onun belli özelliklere sahip bir türü veya cinsi göstermediğini ifade etmek için vurgulanır. Yani özel ismi cins isimden ayırmak için vurgulanır.

Özel isimler varlıkları cinslerinden ayırt etmek için verilir. Onu diğer cinslerden ayırır. Verildiği varlık hakkında bir hakikati ifade etmek ve onun mahiyetinin ne olduğunu ifade etmek için verilmez. Müsemâmâyı diğer cinslerden ayırmak için adeta bir alâmet olarak verilir. Söz gelimi “adam” ismi erkek cinsi için verilir ve cins bildirir. Kadın için kullanılmaz. Diğer yandan bir özel isim hem kadın için hem erkek için hem bir hayvan için hem bir yer adı için kullanılabilir. Örneğin Nil (نيل) ismi hem bir nehir adı hem kadın ismi olarak kullanılır. Dileyen bu ismi erkek çocuğuna veya sahip olduğu evcil hayvanına veya başka bir şeye verebilir. Bu ismi verirken Nil isminin anlamını düşünmeyebilir veya değişik sebeplerle bu ismi verebilir. Burada amaç o şeye Nil ismini has isim olarak vermektir. Yani özel adın kelime anlamının müsemâmâ ile ilişkisi aslında o ismi verenin niyetiyle yakından ilgilidir.

2. ÖZEL İSİMLERİN TASNİFİ

Arap Dilinde özel isimler değişik yönlerden ele alındığında çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulabilir. Arap dilcileri özel isimleri aşağıdaki yönlerden ele almışlar ve bu yönlerden hareketle gerek biçim gerekse anlam bakımından özel isimleri tasnif etmişlerdir.

2.1. Müsemâmâsını Kapsaması Bakımından Özel İsimler

2.1.1. Cins Özel İsim (علم الجنس)

‘Alemu’l-cins belirli bir müsemâmâ için verilmeyen, türünün tüm üyelerini içine alan cins özel isimlerdir. Bu isimleri cins isimlerden ayıran unsur ma‘rife olmalarıdır. Sîbeveyhi cins özel ismin özelliklerini şu şekilde sıralar: “Bu isimler, lafız olarak özel isimlere benzerler ve marife isimler gibi, mübteda olurlar, sahibu’l-hâl olurlar, bazıları gayr-ı munsarif olur ve ma‘rife oldukları için harf-i ta‘rif almazlar.”¹⁶ Ancak anlam olarak özel isimden farklıdırlar. Özel isimler tek bir şeyi gösterirken cins özel isimler bir türün bütün fertlerini gösterir. Yani müsemâmâları fert fert değil cins olarak birbirinden ayırır.

‘Alem’ul-cins genellikle vahşi hayvanlara, yırtıcı kuşlara ve zehirli haşerelere verilir. Söz gelimi, aslan için الكورث ve أبو الحارث, kurt için أبو جعدة ve ذؤالة, akrep için أم عرَيط, tilki için أبو الحصين ve أبو الثعالة isimleri kullanılır. Evcil hayvanlara genellikle ‘alemu’ş-şahs (has özel isim) verilir. Bunun yanında bazı evcil

¹² Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1988, 2/12.

¹³ İbn Cinnî Ebu’l-Feth Osmân, *el-Hasâis* (Kâhire: Hey’etu’l-Mısıryye, ts.), 2/199. İbn Ya‘îş, *Şerhu’l-Mufasssal*, 2001, 1/93.

¹⁴ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 1993, 10/262.

¹⁵ İbn Ya‘îş, *Şerhu’l-Mufasssal*, 2001, 1/93.

¹⁶ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1988, 2/93-99.

hayvanlara verilen ‘alemu’l-cinsler de vardır. Söz gelimi eşek için صابر, deve için أيوب, at için أم المضاء isimleri kullanılır.¹⁷

‘Alem’ul-cins, cins isimlere, özel isim şeklinde verilen isimlerdir. Örneğin “fil” için أبو الخرطوم denir. Bu isim zikredildiğinde tek bir fil değil, bütün fil türleri akla gelir. Çünkü tüm fillerin hortum şeklinde bir burnu bulunur. ‘Alemu’l-cins anlam olarak cins isim ifade eder. Ancak lafzî olarak bu kelimeler ma‘rifedir.¹⁸

Araplar hayvanlara bazı özelliklerinden hareketle künye şeklinde isimler vermiştir. Bu isimler bu hayvanların cins isimlerinin dışında özel isim olarak kullanılan isimleridir. Söz gelimi, aslana أبو الحارث ve أبو العباس, tavuğa أم خفصة, horoza أبو سليمان, eşeğe أبو صابر, sırtlana أم عامر, kurda أبو جعدة, tilkiye أبو حصين ve أبو خالد, akrebe أم عزيط, yılanı أبو يحيى, çekirgeye أم عوف isimleri verilmiştir.¹⁹ Bunun yanı sıra “gemi için بنت الأرض”²⁰ gibi isimler kullanılır.

‘Alemu’l-cins bazen insanlar için de kullanılabilir. Örneğin ahmak kimseler için دغفاء أبو künyesi ‘alemu’l-cins olarak kullanılır. Ayrıca nesebi bilinmeyen biri için veya kendisi bilinmeyen herhangi biri için هيا بن بيا ve صلعة بن قلمعة isimleri kullanılır.²¹

Fars krallarına verilen كسرى, Roma krallarına verilen قيصر, Türk ve Moğol hükümdarlarına verilen خاقان, Habeş krallarına verilen نجاشي, Kıptî krallara verilen فرعون, Mısır krallarına verilen عزيز ve Yemen krallarına verilen ثعبان gibi isimler de ‘alemu’l-cins sayılırlar.²²

Bazı soyut kavramlar için de ‘alemu’l-cins şeklinde isimler kullanılmıştır. Örneğin zor bir iş için أم صبور, ölüm için أم قشعم, ihanet için كيسان, iyilik için برة, Allah’ı tesbih için سبحان, kolaylık için يسار, doğruluktan sapma için فجار gibi isimler kullanılır. Ayrıca te’kid için kullanılan أجمع, جمعاء, أجمعون, أجمع, أبتع, أكتع ve أبعص gibi isimler de genellik ve kapsayıcılık ifade ettikleri için ‘alemu’l-cins sayılır.²³

“Vakit” anlamındaki قَبِيَّة kelimesi, “günün ilk saatleri” anlamındaki بُكْرَةَ ve عُذْوَةَ kelimeleri, “akşamın geç saatleri” anlamındaki عَتِيَّة kelimesi gibi kelimeler, günü ve o gün içindeki zaman belirli olduğunda tenvinsiz kullanılır ve ‘alemu’l-cins olurlar. Ancak, bu kelimeler, herhangi bir gün ile sınırlanmadan genel olarak kullanıldıklarında ‘alemu’l-cins olmaktan çıkar ve nekre olur. Dolayısıyla harf-i ta‘rif alabilir ve tenvinli kullanılabilir.²⁴

‘Alemu’l-cins ma‘rife olduğu için muzâf olmaz ve harf-i ta‘rif almasına gerek yoktur.²⁵ Yani:

ثعاله ثعاله الغابة مفترسة الشكله harf-i ta‘rif almaz. Ya da ثعاله ثعاله الغابة مفترسة الشكله muzâf olarak kullanılmaz.

Yine ma‘rife olduğu için sâhibu’l-hâl olarak halden önce gelebilir. Sâhibu’l-hâl halden önce gelmesi onun ma‘rife olduğunu gösterir. Zira hal öne geçerse sâhibu’l-hâl nekre veya ma‘rife olabilir.²⁶

جاءت ثعاله راکض. Cümlesinde ثعاله kelimesinin halden önce gelmesi onun ma‘rife olduğunu gösterir.

جاءت راکض ثعاله veya جاءت راکض ثعاله cümlelerinde ise hal öne geçmiş ve sahibu’l-hâl nekre veya ma‘rife olarak gelebilmiştir.

‘Alemu’l-cinsin ma‘rife olduğunu gösteren bir diğer işaret onun mübteda olabilmesidir. Ayrıca ‘alemu’l-cinse getirilen sıfatın ma‘rife olması da onun ma‘rife olduğunu gösterir.

ثعاله القويّة تعيش في الغابة. cümlesinde ثعاله mübteda olarak gelmiş ve ona getirilen sıfat da ma‘rife olarak gelmiştir.

Ayrıca ‘alemu’l-cins ‘alem olmasının yanında başka bir sebep bulunursa gayr-ı munsarıf bir isim olur. ثعاله ve برة isimleri hem ‘alem hem de müennes oldukları için gayr-ı munsarıftır. كيسان ve سبحان isimleri ise hem ‘alem oldukları hem de sonlarında zâid ان bulunduğu için gayr-ı munsarıftır.²⁷

¹⁷ Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, 1/297.

¹⁸ Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, 1/290.

¹⁹ Bu konuda bk. Ahmed b. Mustafâ el-Lebâbîdî, *Mu‘cemu Esmâi’l-Eşyâi’l-Letaifi fi’l-Luga*, thk. Ahmed ‘Abduttevvâb ‘Ivaz (Kâhire: Dâru’l-Fazile, ts.).

²⁰ Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, 1/291.

²¹ Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, 1/297.

²² Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. ‘Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelûsî, *el-Bahrû’l-Muhîti’l-Tefsîr*, thk. Sitkî Muhammed Cemil (Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1999), 1/312; Mustafâ el-Galâyîni, *Câmi’u d-Durûsi’l-Arabîyye*, thk. Ahmed İbrâhîm Zehve (Beyrût: Dâru Kitâbi’l-Arabî, 2009), 90.

²³ Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, 1/297.

²⁴ Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, 1/299.

²⁵ Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, 1/298.

²⁶ Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, 1/298.

‘Alemu’l-cins anlam olarak tek bir şeyi göstermez. Bu bakımdan cins isimlere benzer ancak yukarıda zikredildiği üzere lafız olarak ma‘rife isimler gibidir. Bundan dolayı diltçiler ‘alemu’l-cinsin hükümünün mânen nekre, lafzen ma‘rife olduğunu ifade etmişlerdir.²⁸ Bu özelliği ‘alemu’l-cinsi nekre cins isimden ayırır. Cins isim hem mânen hem de lafzen nekre iken, ‘alemu’l-cins ise harf-i ta‘rîf almış cins isim gibidir. Mana olarak nekredir. Lafız olarak özel isimlerin hükümlerine sahiptir.

2.1.2. Has Özel İsim (علم الشخص)

Arap dilinde has özel isim yani ‘alemu’ş-şahs tek bir müsemâmâyı gösteren, müsemâmâyı ifade etmek için başka yardımcı bir lafza ihtiyaç duymayan ve müsemâmâyı tam olarak ifade eden özel isimlerdir. Bu isimler iki kısma ayrılır:

1- Akıllı varlıklara verilen özel isimler: Başta şahıs isimleri ve kabile isimleri olmak üzere, cin, şeytan ve melek isimleri gibi doğüstü varlıklara verilen isimler bu gruba girer. Yani insan isimlerinin dışında Cebrâîl (جبرائيل), İblis (إبليس) vb. gibi doğüstü varlıkların isimleri bu gruptandır.

2- Akılsız varlıklara verilen özel isimler: Ülkeler, şehirler, gök cisimleri, hayvanlar, okyanuslar, dağlar, denizler, vadiler, kuyular, kurum ve kuruluşlar, kılıç, zırh, mızrak gibi nesnelere veya çeşitli eşyalara verilen özel isimler bu gruba girer. Bu gruba giren isimler insan hayatı ile ilişkili, kendine has adı olan ve o isimle bilinen her türlü müsemâmânın isimleridir.

Burada dikkati çeken bir husus kabile isimleridir. Kabilelerin isimleri genellikle o kabilenin dayandığı ortak atanın ismi olduğu için kabile isimleri de akıllı varlıklara verilen özel isimler arasında değerlendirilebilir.

Araplar özellikle atlarına özel isimler vermişlerdir. Hatta bu konuda atlarının isimleri ve neseblerini konu alan eserler yazılmıştır.²⁹ Kays b. Zuheyr’in atının adı داحس; Huzeyfe b. Bedr’in atının adı غَيْرَاء; Faddâle b. Hind’in atının adı الظليم’dir. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) bir bedevîden at satın aldığı ve سَكْب adını verdiği, aynı zamanda مُرْتَجَز adında bir atının olduğu rivayet edilir. Bir diğer rivayete göre de O’nun الطَّرْب, لِزَاز ve اللِّخَيْف adında üç atı vardır. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) ayrıca ذُلْدَل adında bir katırı, غَفِير veya يَغْفُور adında bir eşeği ve القَصْوَاء adında bir devesi vardı.³⁰

Anlam olarak tek bir varlığı göstermesinin yanında ‘alemu’ş-şahs lafzî olarak da ma‘rife olduğu için birtakım özelliklere sahiptir. Söz gelimi, mübteda olabilir. Sahibu’l-hâl olabilir. Çünkü mübteda ve sâhibu’l-hâl genellikle ma‘rife olarak gelir. Ayrıca ‘alemu’ş-şahs ma‘rife olduğu için harf-i ta‘rîf almaz ve muzâf olmaz.

الله محمد رسول الله cümlesinde محمد ismi ma‘rifedir ve mübteda görevindedir.

أرسل محمد رسولاً للناس cümlesinde محمد ismi ma‘rifedir ve sâhibu’l-hâl olarak gelmiştir.

‘Alemu’ş-şahsın bir diğer lafzî özelliği bazı özellikleri taşıdığıdır gayr-ı munsarîf olmasıdır. Söz gelimi bir kelime hem ‘alem hem de müennes ise gayr-ı munsarîftir. Bu yönüyle bir ismin gayr-ı munsarîf olup olmadığından cins isim veya ‘alem olduğu anlaşılabilir. Örneğin نجاح kelimesi:

أتمنى لك نجاحاً. Cümlesinde cins isim olarak kullanılmış ve tenvin almıştır.

نجاح بنت ذكياً. Cümlesinde ise müennes ‘alem olarak kullanılmıştır ve gayr-ı munsarîftir.

Has özel isim cins özel isimden şu yönleriyle ayrılır:

Has özel isim sadece tek bir varlığa verilirken cins özel isim bir türün genel adı olarak kullanılır. Söz gelimi محمد ismi insan türünde tek bir varlığı işaret eder. Ancak aslan için kullanılan أسامة veya أبو الحارث isimleri tüm aslan cinsi için kullanılan özel isimlerdir.

Has özel isim, hem lafzî olarak hem de anlam yönünden ma‘rife iken, cins özel isimler, anlam olarak belirli bir varlığı göstermezler, sadece lafzen ma‘rife olan isimlerdir.

²⁷ Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, 1/298.

²⁸ Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, 1/298.

²⁹ Bu konuda bk. Ebû Muhammed el-A‘râbî el-Gunducânî, *Esmâu’l-Hayli’l-‘Arabi ve Ensâbiha ve Zikru Fursâniha*, thk. Muhammed ‘Alî Sultânî (Dimeşk: Müessesetu’r-Risâle, 1981); es-Sâhibî et-Tâcî, *el-Halbetu fi Esmâi’l-Hayli’l-Meşhûrati fi’l-Câhiliyyeti ve’l-İslâm*, thk. Hâtîm Sâlih ed-Dâmin (Dimeşk: Dâru’l-Beşâir, 2009).

³⁰ Yusûf Mahmûd Feccâl, “el-Esmâu’l-A‘lâm fi’l-‘Arabiyyeti ve Hasâisiha”, *Arab Journal of Administrative Sciences* 122 (2013), 153.

2.1.3. ‘Alemu’l-Gâlib (العالم الغالب)

Ma‘rife bir isme muzâf olan bir isim ya da harf-i ta‘rîfli bir isim meşhur olması ve sıklıkla kullanılması sonucunda artık özel isim haline gelebilir. Örneğin ابن مالك, ابن عباس gibi isimler sıklıkla kullanıldıkları için ‘alem haline gelmişlerdir. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) amcasının oğlu Hz. ‘Abdullah b. ‘Abbas’ın ismi ise ‘العالم الغالب’dir. ‘العالم الغالب’nin yazarı ‘محمد بن مالك’dir. ‘العالم الغالب’ ise Kızıldeniz kenarında bir liman şehridir. Önceki adı أيلة olan bu şehir zamanla عقبة أيلة adıyla kullanılmaya başlanmıştır. Önceki adı يثرب olan المدينة şehri de aynı şekildedir.³¹ “Bazı bilgilerin kolay öğrenilmesi ve hatırdaki tutulması için manzûm olarak yazılan bin beyitlik eserlerin genel adı”³² olan ألفية ise ‘العالم الغالب’ ismiyle ‘ابن مالك’in eserinin adı haline gelmiştir. Tüm bu isimler aslında işaret ettikleri cins isimler için kullanılabilir. Ancak zamanla meşhur olmaları ile diğerlerine üstün gelerek belirli bir müsemmâyı gösteren özel isim haline gelmişlerdir.

Sîbeveyhi’nin ‘alemu’l-gâlib için ayırdığı konu başlığı باب ما يكون فيه الشيء غالبا عليه اسم يكون لكل من كان من أمته ‘Fertlerinin tümünün sahip olduğu bir ismin veya özelliğin tek bir fert için özel isim olması konusu” şeklinde ifade edilmiştir. Bu ifade ‘alemu’l-gâlibi tanımlaması bakımından önemlidir.

‘Abdullah isminin çoğulu olan ve ‘Abâdile (عبدالله) olarak adlandırılan ilimleriyle ve özellikle verdikleri fetvalarla meşhur³⁴ ‘Abdullah b. ‘Abbas, ‘Abdullah b. Ömer, ‘Abdullah b. Zübeyr ve ‘Abdullah b. ‘Amr b. Mes‘ûd’un nesepleri isimlerinin önüne geçmiştir. ‘عبد الله بن عباس’ ismi ‘عبد المطلب بن عبد الله بن عباس’ isminin önüne geçmiştir; ‘عبد الله بن الزبير بن العوام بن زبير’ ismi ‘عبد الله بن عمر بن الخطاب’ isminin önüne geçmiştir; ‘عبد الله بن مسعود’ ismi ‘عبد الله بن مسعود’ isminin önüne geçerek ‘alemu’l-gâlib olmuştur.³⁵

Bu isimler aslında tüm oğullar için kullanılabilirler için anlam olarak ma‘rife değildir. Ancak zamanla tek bir ismi karşıladıkları için ‘alem olmuş ve ma‘rife halini almıştır. Söz gelimi İbn Ömer ismi Hz. Ömer’in diğer oğulları ‘Âsım ve ‘Ubeydullah için de kullanılabilir; ancak o zaman ‘alem olmaktan çıkar cins isim haline gelir.

Meşhur özel isme ‘alemu’l-gâlib bir diğer örnek Huveylid b. Nufeyl’in es-Sa‘ik lakabıdır. Huveylid b. Nufeyl Tihâme’de yemek yerken bir fırtına çıkmış, göz kapakları kumlarla dolmuş, o bu duruma söylenirken bir yıldırım çarpmış ve onu öldürmüştür. Bunun üzerine Huveylid, es-Sa‘ik (الصعق) olarak anılmış ve bu isim asıl isminin önüne geçmiştir. es-Sa‘ik denildiğinde akla Huveylid geldiği için bu isim ‘alemu’l-gâlib olmuştur.³⁶ Aynı şekilde oğlu Yezîd’in ismi ‘الصعق بن الصعق’ olarak ‘يزيد بن الصعق’ isminin önüne geçmiştir. ‘ابن رآلان’ ve ‘ابن كراع’ isimleri de zikredildiğinde, şöhretlerinden dolayı diğer kardeşlerinden daha fazla bilinen ‘ابن رآلان’ ve ‘سويد بن كراع’ isimleri akla gelir. Bu nedenle ‘ابن رآلان’ ve ‘ابن كراع’ isimleri ‘alemu’l-gâlib sayılırlar.³⁷

Meşhur özel isimler müsemmalarının belirginliği bakımından diğer özel isimler gibidirler. Çünkü onlar sadece belirli bir müsemmayı gösterirler. Fakat lafız bakımından ma‘rife olabilmeleri için ya ma‘rife bir isme muzâf olmaları ya da harf-i ta‘rif almaları şarttır. النجم ismi الثريا (Ülker Yıldızı) için meşhur özel isimdir. Ancak başından ال takısı atıldığında نجم kelimesi, ‘yıldız’ anlamında nekre bir isim olur. Aynı şekilde ‘ابن رآلان’ ismi de ‘رآلان’ ismi ile izâfetten dolayı meşhur özel isimdir.³⁸

Meşhur özel isimler münâdâ olduklarında başlarındaki harf-i ta‘rif hafifletilir. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) şu duasında Allah’ın الرحمن isminin başındaki harf-i ta‘rif, münâdâdan dolayı hafifletilmiştir:

... طَوَارِقَ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ إِلَّا طَارِقًا يَطْرُقُ بِخَيْرٍ يَا رَحْمَنُ.

*Hayırlı şeylerin dışında, gece-gündüz aniden ortaya çıkan her türlü durumdan, (Allah’ın sonsuz iradesine ve hükmüne sığınırım.) Ey Rahmân.*³⁹

Zemahşerî الحجج والعمرة ve الحجج kelimesinin ‘alem olduğunu söyler. Haccın kelime anlamı “maksat, niyet”tir. ‘Umrenin anlamı ise “ziyaret”tir. Bu iki kelime bu ibadetler için ‘alem olmuştur.⁴⁰ Ebû Hayyan da bu iki kelimenin ‘alem olduğunu söyler. Ayrıca البيت için الكعبة kelimesinin, yaygın olarak kullanılmasından dolayı

³¹ el-Galâyîni, *Câmi‘u’d-Durûsi‘l-‘Arabîyye*, 92.

³² Abdalbâki Turan, “Elfiyye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 11/27.

³³ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1988, 2/100.

³⁴ Raşit Küçük, “Abâdile”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/7.

³⁵ İbn Ya‘îş, *Şerhu‘l-Mufasssal*, 2001, 1/126.

³⁶ İbn Ya‘îş, *Şerhu‘l-Mufasssal*, 2001, 1/127.

³⁷ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1988, 2/101.

³⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1988, 2/101; es-Sîrâfi Ebû Sa‘îd el-Hasen b. ‘Abdillâh b. Merzubân, *Şerh-u Kitâb-i Sîbeveyhi*, thk. Ahmed Hasan Muhdeli (Beyrût: Dâru‘l-Kütübi‘l-‘İlmiyye, 2008), 2/430; ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, 29.

³⁹ İmâm Mâlik, “Şa‘r”, 10.

⁴⁰ ez-Zemahşerî Ebû‘l-Kâsım Mahmûd b. ‘Amr b. Ahmed, *el-Keşşâf ‘an Hakâiki Gavâmizi‘t-Tenzil* (Beyrût: Dâru‘l-Kütübi‘l-‘Arabî, 1987), 1/208.

‘alem olduğunu söyler.⁴¹ Âli ‘İmrân sûresi 3. âyetinde (نَزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ), kelimesinin tefsirinde bu kelimenin Kur’ân-ı Kerim için kullanılan ‘alem olduğunda müfessirlerin ittifak ettiklerini bildirir.⁴² Dolayısıyla meşhur özel isimler söz konusu olduğunda dikkat edilmesi gereken en önemli husus, bu isimlerin geçtiği metin ve durumlardır. Söz gelimi كتاب kelimesi her harf-i ta‘rifli geçtiği yerde özel isim sayılmaz, o metinde geçen başka bir belirli kitap için de الكتاب kelimesi kullanılabilir. Meşhur özel isimlerin anlaşılmasında ve bir kelimenin meşhur özel isim sayılmasında siyak ve sibak oldukça önemlidir.

2.2. Ortaya Çıkış Bakımından Özel İsimler

Lafızların belli bir manaya delalet etmesi için ortaya konmasına vaz‘ denilir. Burada vaz‘ ilminde ele alınan lafızlara ilk anlam veren vâzı‘ın kim olduğuna veya lafzî olmayan vaz‘ gibi konulara değinilmeyecektir. Her lafzın vaz‘î bir unsur olduğu kabulüyle vaz‘ edilmesi bakımından özel isimlerin ne şekilde ele alındığı konusuna değinilecektir. Özel isimleri vaz‘ etmekten kasıt, bir ismi karşılamak üzere daha önce başka anlamları ifade etmek için kullanılmış kelimelerin ortaya konması veya bir kelimenin ilk defa özel isim olarak kullanılmasıdır. Vaz‘ ilmi açısından özel isimler cüz’î anlama delalet eden lafızlardandır. Bir ferdi işaret ettikleri için mana bakımından hass olarak ifade edilir.⁴³ Bu bakımdan lafzın delalet ettiği anlamdan çok gösterdiği şahıs önemlidir.

Dil âlimleri vaz‘î olarak ele aldıklarında özel isimleri genel olarak iki kısma ayırmışlardır.⁴⁴ Bunlar, dilde bir kelimenin ilk defa özel isim olarak kullanılması bakımından mürtecel, dildeki diğer kelimelerden özel isme nakledilmeleri bakımından menkûl özel isimlerdir.

2.2.1. Mürtecel Özel İsim (علم مرتجل)

Özel isim olarak bir müsemma‘ya ilk kez verilen, daha önce başka bir varlığı işaret etmek için kullanılmamış isimler mürtecel isimlerdir. Arapların şahıs ismi olarak verdiği erkek ismi اُود ve kadın ismi سعاد gibi isimler mürtecel isimlerdir.⁴⁵ اُود kelimesinin kökünün الرجل (ayak) olduğu söylenir. Yâni şair veya hatibin, şiirini veya konuşmasını ayakta dururken herhangi bir bilgi ve rivayete dayanmadan inşa ettiği anlamına gelir.⁴⁶ Şair veya hatibin ön bilgiye sahip olmadan konuşmasını yaptığı gibi mürtecel isimler de daha önce Arap dilinde başka bir anlamda yer almamış ve belirli bir müsemma‘ için ilk defa vaz‘ edilmiş isimlerdir.

Esed kabilesinin ilk atasının ismi olan فُقُوس ismi için Ezherî (öl. 370/980) şöyle der: “*Arap dilinde aslının ne olduğunu bilmiyorum.*”⁴⁷ Buradan hareketle bu türden iştikâkı bilinmeyen, Arap dilinde aslı belirli olmayan isimlere mürtecel özel isim denilmiştir. Bu isimler özel isim olmadan önce başka bir anlamda kullanılmayan isimlerdir.

Mürtecel isimler nekreleri konusunda bilgi sahibi olunmadığı için bu ismi almışlardır. Nahiv âlimleri iştikâkı bilinmeyen isimleri mürtecel isim başlığı altında ele almışlardır. Kıyâsî ve şâz olarak iki kısma ayırmışlardır. Kıyâsî mürtecel isimler حمدان, عمران, غطفان gibi Arap dilinde benzeri bulunan isimlerdir. حمدان ismi bitki ismi olan سعدان kelimesine benzer; عمران “kurt” anlamındaki سرحان gibidir. غطفان ise “hafif” anlamındaki شققان kelimesine benzer. Şâz mürtecel isimler ise kıyasa ve kurala uymayan isimlerdir.⁴⁸

Ma‘dûl isimler, sıfat olarak kullanılan bir lafızdan sıfat olarak kullanılmayan bir lafza dönüşen isimlerdir.⁴⁹ Sîbeveyhi bu türden isimlere حدام isminin حادمة, قطام isminin قاطمة, فجار isminin الفجرة, عمرو isminin عمر gibi sıfatlardan ma‘dul olduklarını örnek verir.⁵⁰ Ma‘dûl isimleri İbni Cinnî gayr-ı menkûl isimlerden, yani mürtecel isimlerden saymıştır. Bunlara عُمرُ زفرُ, ثعلُ جشمُ, زحل isimlerini örnek vermiştir. Bu isimlerin عمر, زافر, ثاعل, جاتم ve زاحل kelimelerinden dönüşen özel isimler olduğunu bunun delilinin cins isimler arasında

⁴¹ Ebû Hayyân, *el-Bahru ‘l-Muhît*, 1999, 1/597.

⁴² Ebû Hayyân, *el-Bahru ‘l-Muhît*, 1999, 3/14.

⁴³ İbrahim Özdemir, *İslâm Düşüncesinde Dil ve Varlık* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006), 103.

⁴⁴ Bu konuda bk. İbn Cinnî Ebu‘l-Feth Osmân, *el-Mubhic fî Tefsiri Esmâi Şu‘arâi Dîvânî Hamâse*, thk. ‘Atiyye Mervân - Şeyh Zâhid (Şam: Dâru‘l-Hicre, 1988), 45; İbn Ya‘îş, *Şerhu‘l-Mufasssal*, 2001, 1/95; İbn ‘Akîl Behâuddîn, *el-Musâ‘id ‘alâ Teshîli‘l-Fevâid*, thk. Muhammed Kâmil Berekât (Mekke: Câmi‘atu Ummu‘l-Kurâ, 1980), 1/126.

⁴⁵ Hasan, *en-Nahvu‘l-Vâfi*, 1/302-303.

⁴⁶ İbn Ya‘îş, *Şerhu‘l-Mufasssal*, 2001, 1/106; el-Esterâbâdî Radiddîn Muhammed b. Hasan, *Şerhu Kâfiyeti İbni‘l-Hâcib*, thk. Yûsuf Hasan ‘Umer (Bingâzi: Menşûrâtu Câmi‘ati Garyûnis, 1975), 3/263.

⁴⁷ el-Ezherî Muhammed b. Ahmed, *Tehzibu‘l-Luga*, thk. ‘Abdusselam Muhammed Hârûn (Kâhire: Dâru‘l-Mısıryiye, 1967), 3/180.

⁴⁸ ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, 26. İbn Ya‘îş, *Şerhu‘l-Mufasssal*, 2001, 1/106-107; İbn Mâlik Ebû ‘Abdullah Cemâluddîn Muhammed b. ‘Abdillah et-Tâî, *Şerh-u Teshîli‘l-Fevâid*, thk. ‘Abdurrahman es-Seyyid - Muhammed Bedevî el-Mahtûm (Dâru‘l-Hicr, 1990), 1/172.

⁴⁹ İbn Ya‘îş, *Şerhu‘l-Mufasssal*, 2001, 1/107.

⁵⁰ Sibeveyhi Ebû Bîşr ‘Amr b. Osman, *el-Kitâb* (Kâhire: Mektebetu‘l-Hancî, 1988), 3/278.

yer almamaları olduğunu ifade etmiştir.⁵¹ Her ne kadar kıyas yapılarak türetilse de bu isimlerin asılları kıyas yapıldıkları kalıplardan farklı oldukları için ma'dûl isimler şaz mürtecel isimlerden sayılabilir.

Şaz mürtecel isimlere Zemaşerî موهب و موطب isimlerinin 'ayn'ul-kelimelerinin normalde موقع و مورد kelimelerinde olduğu gibi kesra değil fetha yapılarak مفعول kalıbının dışına çıkmalarını örnek verir. Dolayısıyla bu isimler موطب و موهب şeklinde kullanılmadığı için şâz mürtecel isimlerden sayar. Aynı şekilde مكورة و مزيد isimlerinin مفازة و معاش kelimelerinde olduğu gibi kıyaslarının مكازة و مزاد şeklinde olması gerektiğini ifade eder ve bu isimleri de şâz mürtecel isimlerden sayar. Erkek ismi olarak kullanılan حيوة isminin de مَيِّت و سَيِّد kelimelerinde olduğu gibi kıyasa göre و harfinin ي harfine dönüştürülerek حَيَّة şeklinde kullanılması gerektiğini, dolayısıyla bu ismin de şâz mürtecel isimlerden olduğunu ifade eder.⁵²

A'cemî özel isimler de şâz mürtecel isimlerden sayılır. Zemaşerî bu konuda مريم و مدين isimlerini şâz mürtecel isimlere örnek verir.⁵³ Kaynak dildeki anlamı her ne olursa olsun esasında yabancı kelimeler Arap dilinde ilk defa özel isim olarak kullanıldıkları için mürtecel isim sayılmaları gerekir. Yabancı kelime oldukları için ve Arap dilindeki kurallara göre kıyas yapılamayacağı için de şâz mürtecel isimler grubuna dâhil edilmeleri gerekir.

2.2.2. Menkûl Özel İsim (علم منقول)

İbn Mâlik menkûl özel ismi şu şekilde tanımlar: “ ‘Alem olarak kullanılmadan önce başka bir anlamda kullanılan isim, menkûl isimdir. Onun dışındakiler mürtecedir.”⁵⁴ Başka bir manaya delalet eden isim, bir diğer müsemmâyı işaret etmek için kullanıldığında menkûl isim olur. Bu durumda mana bir müsemmâdan diğerine nakledilmektedir. Daha önce bir hayvanı işaret eden اسد isminin bir şahsa verilmesi; زاد fiilinin mastarı زيد (artma) kelimesinin şahıs ismi olarak kullanılması menkûl isme örnek olarak gösterilebilir.⁵⁵

İbn Ya'îş'e göre menkûl isimdeki “nakl”in anlamı, genel bir varlığa isim olan lafzın, özel bir varlığa isim olarak taşınmasıdır. Yani söz konusu lafız, başlangıçta özel bir varlığa isim olarak verilmemelidir.⁵⁶ Lâkin, daha önce ‘alem olarak kullanılan isimler başka bir türün fertlerine özel isim olduklarında menkûl sayılırlar. Kadın ismi olarak kullanılan سعاد ismi bir köye özel isim olarak verildiğinde ya da ‘alem'ul-cins olan ve “aslan” için kullanılan أسامة ismi bir insana verildiğinde menkûl isim olurlar.⁵⁷

İbn Serrâc ise özel ismi, Arapça asıllı özel isimler ve Arapçaya sonradan girmiş a'cemî (yabancı) özel isimler olarak ikiye ayırmıştır. Arapça asıllı olanlar, isimden veya sıfattan menkûl isimlerdir. İsimden menkûl olanlar, nekre bir ismin özel isim olarak kullanılmasıyla oluşur. حجر و أسد gibi nekre isimler özel isim olarak kullanılırsa ma'rife olur. Sıfattan menkûl isimler هاشم, قاسم, عباس و أحمر gibi isimlerdir. Sıfat anlamı taşıyan bu kelimeler de özel isim olarak kullanıldıklarında ma'rife olurlar. Bunların yanında عمر و عثمان gibi isimler, عامر و عاتم kelimelerinden türeyen müştak isimlerdir. Ancak bu isimler nekre isimden menkûl değildir. Çünkü bu isimler bu kalıplarda sadece özel isim olarak kullanılır. Dolayısıyla bunlara menkûl isim diyemeyiz. Arapçaya başka bir dilden geçen isimler ise إبراهيم, اسماعيل و يعقوب gibi isimlerdir.⁵⁸ Yani aslı Arapça olmayan isimler ve عامر و عاتم gibi müştak olmasına rağmen bu kalıplarda sadece özel isim olarak kullanılan isimler menkûl isimlerden değildir.

Daha önce isim, fiil, harf olarak kullanılan kelimelerin özel isim olarak kullanılabileceği gibi cümleler de özel isim olarak kullanılabilir. Özel isim olmadan önce farklı bir anlamda kullanıldıkları için bu sayılanlar menkûl özel isim kabul edilir. Daha önce isim olarak kullanılan kelimeler مجد, فضل gibi soyut isim; غزال, قمحة gibi somut isim; سعيد, محمد gibi müştak isim olabilirler. Daha önce fiil anlamında kullanılan kelimeler, شمر, جاد gibi mâzî fiil; يزيد, تميم (kadın ismi), نجر (Yemen'de bir şehir), تغلب (kabile ismi) ve يشكر gibi muzârî fiil; سالم, حالِم gibi emir fiil olabilir. Aynı zamanda fiil cümlesi iken özel isim olarak kullanılan أظرفا (şehir ismi), فتح الله gibi fiil cümleleri; علي أسد gibi isim cümlesi iken özel isim olan cümleler menkûl isimlerdir.⁵⁹

⁵¹ İbn Cinnî, *el-Mubhic*, 55; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 2001, 1/107.

⁵² İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 2001, 1/107.

⁵³ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 2001, 1/107.

⁵⁴ Ebû Abdullah Cemâlüddîn Muhammed b. 'Abdillâh et-Tâî İbn Mâlik, *Teshîlu'l-Fevâid ve Tekmilu'l-Mekâsîd*, thk. Muhammed Kâmil Berekât (Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1967), 30.

⁵⁵ Murtecel ve menkûl isim için bk. el-Kalkaşendî, *Subhu'l-A'sâ fi Sinâ'ati'l-İnşâ*, 5/400; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 2001, 1/106.

⁵⁶ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 2001, 1/99.

⁵⁷ Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, 1/303.

⁵⁸ Bu konuda bk. İbn Serrâc Ebû Bekr Muhammed, *el-Usûl fi'n-Nahv*, thk. 'Abdulhuseyn el-Feteli (Beyrût: Müessesetu'r-Risâle, 1996), 1/149-150.

⁵⁹ Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, 1/305.

Harfler de özel isim olduklarında menkûl özel isim sayılırlar. رَبِّ، إِنَّ، رَبِّ gibi harfler özel isim olacağı gibi bazen iki harf yan yana gelerek (ربما، إنما) özel isim oluşturur. Öte yandan harf ile isim (الحارث) ya da harf ile fiil (اليزيد) bir araya gelerek özel isim oluşturabilir.⁶⁰

Menkûl isimler herhangi bir değişime uğramadan nekreleri bilinen isimlerdir. Türedikleri kelimeler ve yapıları bilindiği için menkûl isimlerdir. Bundan dolayı menkûl isimler nakledildikleri yapılar bakımından aşağıdaki şekillerde gelirler:

İsm-i Fâ'il: منتصر، مجاهد، مخلص، مستنير، حارث، مالك، طالب vb. isimler erkek isimleridir. فاطمة، نائلة، رابعة، عالية، vb. isimler kadın isimleridir.

Mübâlaga Sîgası: نبيل، كريم، بسام، ضحاک vb. isimler erkek isimleridir. عزيزة، سميحة، نبيلة vb. isimler kadın isimleridir.

Sıfat-ı Müşebbehe: سعيد، حسن، سهل، فيصل، شجاع vb. isimler sıfat-ı müşebbehe biçiminde isimlerdir.

İsm-i Tafdîl: أشرف، أكرم، vb. gibi isimler ism-i tafdîl biçiminde gelen özel isimlerdir.

İsm-i Mef'ûl: محمود، مسعود، مختار، ميمونة، ممدوح vb. gibi isimler ism-i mef'ûl kalıbında gelen özel isimlerdir.

Masdar: إسلام، كرم، شرف، زيد، أمان، سعد، فضل vb. isimler erkek isimleridir. رحمة، عفاف، صفاء، شروق، إيمان، vb. isimler kadın isimleridir.

İsm-i Tasgîr: عمير، سهيل، زهير، gibi isimler ism-i tasgîr şeklinde gelen menkûl özel isimlerdir.

İsm-i Mensûb: هاشمي، بغدادی، السامري vb. gibi isimler ism-i mensûb şeklinde gelen menkûl isimlerdir.

İsm-i Âlet: مفتاح، حسام، مصباح، حزام vb. gibi isimler ism-i âlet biçiminde gelen menkûl isimlerdir.

Cem'i isim: أنمار، أنصار، أحرار vb. gibi isimler cem'i biçiminde gelmiş menkûl isimlerdir.

Somut isim: Bitki, hayvan ve cansız varlıkların isimlerinden nakledilen isimlerdir. حجر، آسد، ذئب، vb. isimlerdir.

Soyut isim: فضل، عدل، زيد، إياس vb. gibi isimler soyut anlamlı menkûl isimlerdir.

Fonetik isim (صوت): Yeni konuşmaya başlayan bebeğin çıkardığı sestir. Aynı zamanda tombul, kilolu anlamlarına gelir.⁶¹ 'Abdullah b. Hâris b. Nevfel'in lakabıdır. Annesi Hind b. Ebû Sufyân'ın onu sallarken bu ismi söylediği ifade edilir.⁶²

Cümle: شاب قرناها، ذرى حبا، برق نحره، تأبط شرا vb. gibi cümle şeklinde gelen lakaplar menkûl özel isimlerdir.

Câr ve Mecrûr: Car ve mecrûr şeklinde gelen isimlerdir. لنا ismi buna örnek gösterilebilir.

Fiil: Fiillerden menkûl isimlerdir. يشكر، تغلب، يعيش، أحمد، يزيد، gibi mâzî fiil; خضم، عسب، شمّر، gibi emir fiil şeklinde gelebilir. İbni Cinnî vasl hemzesiyle başlayan menkûl isimlerin hemzesinin özel isim olarak kullanıldığında kat' hemzesine dönüştüğünü ifade eder. Emir fiil şeklindeki kelimesinde bu durum söz konusudur.⁶³ Dolayısıyla، ابتهاج، gibi، mezid fiillerin mastarı şeklinde gelen isimlerdeki vasl hemzeleri bu isimler özel isim olduklarında، ابتهاج ve، ابتهاج şeklinde kat' hemzesine dönüşür.

Zamiri açık olarak gelmeyen fiiller isim olarak kullanıldığında fiilden menkûl sayılır. Eğer fiilde zamir açık olarak bulunuyorsa cümleden menkûl sayılırlar. Fâ'ili muttasıl zamir şeklinde açık olarak gelen أطرقا fiili özel isim olarak kullanıldığında cümleden menkûl sayılır. Bu kelimenin "susmak (سكت)" anlamında bir yer adı olduğu ifade edilir. Buraya gelen üç kişinin bir ses duymaları üzerine aralarından birinin diğer ikisine أطرقا (Sessiz olun!) demesinden dolayı bu yerin bu ismi aldığı ifade edilir.⁶⁴

Vasl hemzesiyle başlayan nekre isimler menkûl özel isim olduklarında başlarındaki hemzenin kat' hemzesine dönüştüğü zikredilmişti. Bunun yanı sıra vasl hemzesiyle başlayan harf-i ta'rîf, isim olarak kullanıldığında, yani onunla ilgili bir cümle kurulduğunda، أُل olarak yazılır. أُل cümlesinde، أُل bizzat

⁶⁰ Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, 1/305.

⁶¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 1993, 1/221-222.

⁶² İbnu'l- Esîr Ebu's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüdîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Bedî' fi 'İlmi'l-'Arabiyye*, thk. Fethî Ahmed 'Aliddîn (Mekke: Câmi'atu Ummu'l-Kurâ, 1999), 2/31; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 2001, 1/105.

⁶³ İbn Cinnî, *el-Mubhic*, 52.

⁶⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 1993, 10/224.

kendisinden bahsedildiği için kat‘ hemzesiyle yazılmıştır. Aynı şekilde يوم الإثنين yazılırken kat‘ hemzesi ile yazılır. Çünkü “Pazartesi” günü için ‘alem olarak kullanılır.⁶⁵

Arap dilinde م (mîm) harfi ile başlayan isimler sayı bakımından en fazla bulunan isimlerdir. Bunun sebebi, م harfi ile başlayan çoğul isimler, câmid isimler, م harfi ile başlayan sülâsi fiillerin ism-i fâ‘illeri, sülâsi mezîd fiillerin ve rubâ‘î fiillerin ism-i fâ‘illerinin, tüm ism-i mef‘ûllerin, ism-i zaman, ism-i mekân, ism-i âlet ve mimli masdarların م harfi ile başlamasıdır.⁶⁶ Dolayısıyla menkûl özel isimlerin önemli bir bölümü م harfi ile başlayan isimlerdir.

2.3. Yapı Bakımından Özel İsimler

Özel isimler yapıları bakımından iki kısma ayrılır.⁶⁷ Bunlar:

2.3.1. Basit (Müfred) Özel İsim (علم مفرد)

Tek bir kelimededen oluşan isimlerdir.⁶⁸ محمد, أحمد, مصطفى, عائشة, خديجة vb. gibi isimler müfred isimlerdir. İki veya daha fazla basit isim bir kişiye özel isim olarak verilebilir. محمد مصطفى gibi iki müfred isim bir kişiye verildiğinde bu isimler yine müfred isim sayılırlar. Bunların yanında müsennâ, cem‘î müzekker sâlim ve cem‘î müennes sâlim şeklinde gelen isimler de basit isimlerdir. Bunlar, زيدون, عابدين, عبدان, بدران, زيدون, عابدين, عبدان, بدران vb. gibi isimlerdir.⁶⁹ Bunların dışında sonu ان ile biten ama müsennâ olmayan isimler de vardır. عثمان, عمران, رمضان, غيلان vb. gibi bu isimler müfred isimlerdir.

Arap dilinde kelimenin kısımlarından olan harfler de özel isim olarak kullanılmaktadır. على, لولا, إلى vb. harfler müfred isim sayılırlar. Zamirler, soru edatları, zarflar da isim olarak kullanılmıştır. أين, ثم, هو, كم, هنا vb. gibi isimler özel isim olarak kullanıldıklarında müfred isim grubuna girerler.

2.3.2. Bileşik (Mürekkep) Özel İsim (علم مركب)

Mürekkep özel isim, iki ya da daha fazla kelimededen oluşur ve bu isimler arasında terkip bağı bulunur. Çünkü kişiye iki ya da daha fazla müfred isim özel isim olarak verilebilir. İsmi mürekkep sayılabilmesi için bu kelimeler arasında bir terkip ilişkisi bulunması gerekir. Söz gelimi aralarında izâfet bağı bulunan عبدالرحمن, أبو بكر gibi isimler mürekkep isim sayılırlar. Müfred isimde zikredildiği gibi aralarında terkip ilişkisi bulunmayan أحمد محمد مصطفى, فاتح سلطان محمد, محمد سعيد vb. gibi iki veya daha fazla basit isimden oluşan isimler, mürekkep isim değildir. Mürekkep isimler aşağıdaki şekillerde oluşur:

2.3.2.1. İsim Tamlaması (المركب الإضافي)

Aralarında izâfet ilişkisi bulunan kelimelerden oluşan isimler bu gruba girerler.⁷⁰ عبد الرحمن, أبو بكر, عبد الرحمن, أبو بكر vb. gibi iki kelimededen oluşan ve isim tamlaması şeklinde gelen isimlerdir. Bu isimler çoğunlukla عبد kelimesine Allah’ın isimlerinin eklenmesi ile oluşur. عبد الرحمن, عبد الرحيم vb. gibi. Ayrıca الله ismine bazı isimlerin muzâf olarak eklenmesi ile de oluşur. سيف الله, جار الله vb. gibi. Bunların dışında çeşitli isimlerden oluşan isim tamlamalarıyla yapılan isimler de vardır. نور الصباح, قطر الندى vb. gibi. Ayrıca künye olarak kullanılan أم, أبو gibi isimlerle kurulan tamlamalar da isim tamlamasıyla kurulan mürekkep özel isimlerdir.⁷¹ أبو طالب, أبو بكر, أم كلثوم, أم هريرة vb. gibi isimler örnek olarak verilebilir.

2.3.2.2. Kalıplaşmış Tamlama (المركب المزجي)

İki kelimededen oluşan ancak birinci kelimenin tamlanan (muzâf) olmadığı isimlerdir. Bu isimler birbiriyle iç içe girmiş ve tek bir kelime gibi olmuşlardır. Söz gelimi Lübnan’da bir şehir ismi olan بَعْلَبَكْ ismi; بعل (put ismi) ve بكْ (ona tapan kişi) kelimelerinden oluşmuştur. Arap gramerinin kurucusu سيبويه’in ismi Farsça سيب (elma) ve وبه (koku) kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Bunların yanında نفطويه, خالويه gibi şahıs isimleri, حَضْرَمَوْت, معدي كرب, بور سعيد gibi yer isimleri iki kelimenin birleşmesiyle oluşmuşlardır.⁷²

⁶⁵ Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, 1/306.

⁶⁶ Bu konuda bk. Ebû Evs İbrâhîm eş-Şemsân, *Esmâu'n-Nâsi fi's-Su'ûdiyye* (Riyâd: Mektebetu'r-Ruşd, 2005), 32.

⁶⁷ İbn Ya‘îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 2001, 1: 95; Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, 1/300.

⁶⁸ Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, 1/300.

⁶⁹ Bu konuda bk. el-Mubberred Muhammed b. Yezid, *el-Muktedab*, thk. Muhammed ‘Abdülhâlik ‘Azîme (Beyrût: ‘Âlimu'l-Kütüb, 1994), 4/36.

⁷⁰ Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, 1/300.

⁷¹ İbn Ya‘îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 2001, 1/98.

⁷² Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, 1/301.

Araplar bu şekilde en fazla iki kelimeyi birleştirmişler, ikiden fazla kelimenin mezcülmesini uygun görmemişlerdir.⁷³ İki kelimenin bu şekilde kalıplaşmasıyla oluşan isimlerde birinci kelime terkipten önceki haliyle kalıp değişmezken i‘râb ve binâ bakımından ikinci kelime değerlendirilir.⁷⁴

Çeşitli kalıplaşmış tamlama türleri vardır. Bunlardan 11 ile 19 arasındaki sayılar mezcî mürekkep sayılırlar. Bu isimlere el-murekkebu’l-‘adedî (المركب العددي) denir. أحد عشر, ثمانية عشر vb. gibi isimler bu türdendir. Aynı şekilde zaman ve mekân zarfları mezcî mürekkep sayılırlar. Bunlara ez-zurûfu’l-murekkebe (الظروف المركبة) denir. بين يومٍ, يومٍ مساءً vb. gibi zarflar bu türdendir. Yine durum zarfları da mezcî mürekkep sayılırlar. Bunlara da el-ehvâlu’l-murekkebe (الأحوال المركبة) denir. شغورٌ بغرٍّ, شذرٌ منرٌ, شغورٌ بغرٍّ, شذرٌ منرٌ (her şeyden önce⁷⁵) vb. gibi isimlerdir. “Bu kelimelerin de bazen özel isim olarak kullanıldıkları görülmektedir.”⁷⁶

2.3.2.3. Cümle (المركب الإسنادي)

Tam bir anlam elde etmek için bir kelimenin başka bir kelimeye isnâd edilmesidir. Haberin mübtedaya, fiilin fâ‘ile isnâdı ile tam bir anlam ifade eden isim ve fiil cümlesi oluşturulur. Arapçada genellikle fiil cümlesi şeklinde gelen isimler bulunmaktadır. Bu isimlere برق نحزُه, تأبطُ شراً gibi lakaplar örnek olarak verilebilir.

Ebu Hayyân, isim cümlesi şeklinde bir ismin olmadığını belirtmiş; ancak fiil cümlesine kıyasla isim cümlesi şeklinde isimler verildiğinde bunların i‘râbının nasıl yapılacağını açıklamıştır.⁷⁷ Günümüzde ise isim cümlesi şeklinde isimler kullanılmaktadır.⁷⁸

Irak’ta bulunan Sâmerâ (سامراء) şehrinin adının cümle şeklindeki رأى من رأى⁷⁹ geldiği ileri sürülmektedir. Ancak yapılan arkeolojik kazılar bu ismin tarihinin daha önceye dayandığını göstermektedir.⁸⁰

2.3.2.4. Sıfat Tamlaması (المركب التعتية/الوصفي)

İki isimden oluşur. İkinci özel isim birincinin sıfatı şeklinde gelir. فاطمة الكبرى, خديجة الكبرى vb. isimler örnek olarak verilebilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus bu terkinin sıfat tamlaması şeklinde gelmesidir. Bir kişiye verilen birden fazla isim aralarında sıfat tamlaması ilişkisi yoksa müfred isim sayılır.

2.4. Görevi Bakımından Özel İsimler

Özel isimler kullanımları bakımından birtakım görevlere sahiptir. Bu görevleri bakımından özel isimler, isim, künye, lakap, nisbe ve neseb olarak adlandırılır. Araplarda bir şahsın isminin yanı sıra, ilk erkek çocuğunun adıyla bir künyesi, kimin veya kimlerin çocuğu olduğunu gösteren nesebi, doğduğu ya da yaşadığı yeri veya mezhebinin gösteren nisbesi, bazen de mesleğini veya müspet ya da menfî belirgin bir özelliğini gösteren lakabı bulunurdu.

Günümüzde birçok Arap ülkesinde nisbe ya da lakaptan biri kullanılmaktadır. Resmi olarak kişinin adı, sonra nesebi, sonra lakabı veya nisbesi gelmektedir. İsim benzerliği durumunda anne adına ve doğum tarihine bakılmaktadır.⁸¹

Araplarda özel isimler, kişiye ait bir özelliği ifade etmek veya sadece müsemâyâ gönderim yapmak için çeşitli amaçlarla kullanılan isim, künye, lakap, neseb, nisbe gibi isimlerden oluşur.

2.4.1. İsim (الاسم)

İsimden kasıt müsemâyâyı göstermesi, diğerlerinden ayırması için verilen özel isimdir. Genellikle başka herhangi bir gaye için verilmez. Övgü, yergi, meslek, yer, neseb gibi bilgiler içermeyen sadece müsemâyâyı tayin etmek için kullanılan isimlerdir. محمد, عمر, عيسى, عائشة, خديجة, حسن, علي, مريم gibi birçok şahıs ismi bu gruba girer. Anlam bakımından Arapça isimlerin beslendiği kaynaklar oldukça zengindir. Bunlar:

⁷³ el-Uşmûnî ‘Alî b. Muhammed b. ‘İsâ Ebu’l-Hasan Nûruddîn, *Şerhu’l-Uşmûnî ‘alâ Elfıyyeti İbn Mâlik* (Beyrût: Dâru’l-Kütûbi’l-‘İlmiyye, 1998), 1/46.

⁷⁴ Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, 1/301.

⁷⁵ İbn Ya‘îş, *Şerhu’l-Mufasssal*, 2001, 3/158.

⁷⁶ Feccâl, “el-Esmâu’l-A‘lâm fi’l-‘Arabıyyeti ve Hasâisiha”, 160.

⁷⁷ Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. ‘Alî b. Yûsuf b. Hayyân, *İrtiçâfu’d-Darab min Lisâni’l-‘Arab*, thk. Ramazan ‘Abdu’t-Tevvâb (Kâhire: Mektebetu’l-Hancı, 1998), 2/893.

⁷⁸ Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, 1/300.

⁷⁹ Anlamı: Onu gören hoşnut oldu.

⁸⁰ Mustafa Demirci, “Sâmerâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/70.

⁸¹ Bu konuda bk. Feccâl, “el-Esmâu’l-A‘lâm fi’l-‘Arabıyyeti ve Hasâisiha”, 153.

Hayvan isimleri: Hayvan isimleri hayvanlara ait çeşitli sıfatlardan dolayı insanlara verilir. Yırtıcı hayvan isimleri güç ve kuvvet işareti olarak verilir. ذئب, ذئبة, فهد, فهيد, نمرة, نمرة gibi isimler yırtıcı hayvan isimleridir. Diğer taraftan evcil hayvan isimleri, sabır, sadakat, gür seslilik gibi birtakım özelliklerinden dolayı verilir. كلب, حمار gibi isimler evcil hayvan isimleridir. Hayvanlarda bulunan bazı vasıflar özel isim olarak verilir. شیران ismi saldırgan köpeklere verilen isimdir. Kötülük ve hasedi uzaklaştırması için çocuklara bu isim verilir. Müennesi ise شيرة'dir.⁸²

Bazı Arap kabilelerin isimleri hayvan isimleridir. Bunlar: نمرة, حصان, ثعلب, كليب, كلب, (çöl tavşanı), يربوع, أسد, (genç deve), بكر, عنزة, جمل vb. gibi isimlerdir.

Bitki isimleri: Genellikle çiçek isimleri kadınlara verilir. وردة, زهرة, وردة, فُلَّة, ياسمين vb. bunların dışında شمامة, عسجة, عسجة gibi isimler de kadınlara verilen bitki isimleridir. Erkekler için ise حنظلة (Ebu Cahil karpuzu) ve طلحة (Ağaç) gibi isimlerdir.⁸³

Sıfat anlamı taşıyan isimler: Genellikle anlamı güzel olan sıfatlar özel isim olarak verilir. Lakaplarda ise bazen olumsuz anlamlar bulunabilir.⁸⁴ فَرِح, فَرِيح, فَرِيح, سعيد, أسعد, صالح, صويلح, جابر, جبار, مبارك, جبار, صبروك gibi sıfat anlamı taşıyan isimler örnek verilebilir.

Renk isimleri: صفراء, خضراء, خضراء, الأزرق, الأسمر, سمراء, سوداء, الأسود, حمران, بيضاء gibi renk ifade eden isimler örnek verilebilir.

Gök cisimlerinin isimleri: شمس, شهاب, بدر, سماك (bir yıldız ismi)⁸⁵ gibi erkek isimleri ve هلال, قمر, نجمة gibi kadın isimleri örnek verilebilir.

Mekân isimleri: Belirli mekânların isimleri de özel isim olarak kullanılır. Bu سوريا ve بغداد gibi ülke ve şehir ismi olabilir. Asya (آسية) ismi gibi kıta adı olabilir. Bazen de زمزم gibi kuyu ismi olabilir. Kısaca mekân bildiren birçok şeyin ismi özel isim olarak kullanılabilir. Bunun dışında deniz, ırmak, göl, dağ, tepe gibi coğrafi oluşumların isimleri bu gruba girer. أحد, عرفات, النيل gibi isimler bu türdendir.

Zaman isimleri: Bazı zaman bildiren isimler, bir olayın gerçekleşme zamanı veya belirli günleri ifade eden isimler özel isim olarak kullanılır. Örneğin “Pazartesi günü doğan çocuğa الثاني kelimesinin ismi tasgîri ثريني kelimesi isim olarak verilmektedir.”⁸⁶ “جمعة ve خميس gibi gün isimleri ve cumartesi günü doğan çocuğa سبتى ismi verilir.”⁸⁷ Ay isimleri رمضان, رميضن, رجب, رجب, شعبان, شعبان, günün vakitleri صباح, صبيح, سمُر, صبيح, صباح (gece, gece sohbeti), سحر (tan vakti), mevsim isimleri ربيع, ربيع, شتاء, شتاء bu gruba girer. Kar yağdığı dönemde doğanlara ثلج, ثلج, ثلج, ثلج gibi; yağmur yağarken doğanlara, مطر, مطر, مطيرة, مطيرة gibi isimler verilir. Savaş zamanı doğanlara حرب, حربية, محارب, محارب, غزوة, غزوة gibi; düğün zamanı doğanlara عرس, عرس, عرس, عرس gibi; hac mevsimi doğanlara حاج, حجي gibi; bayram gecesi ve bayram sabahı doğanlara ise عيدا, عيدا, عيدا, عيدا gibi isimler verilebilir.⁸⁸

Nesne veya eşya isimleri: صخر, حجر, حزام, هميان (para kesesi), سيف vb. isimlerdir. Bunların dışında ياقوت, ياقوت, ذهب, لؤلؤة, لؤلؤة, فضة, ذهب, جواهر vb. gibi değerli taş ve maden isimleri özel isim olarak kullanılır.

Organ isimleri: بَنَان (parmak ucu), جَفْن (göz kapağı) gibi isimlerdir.

Sayı isimleri: ثالثة, ثالثة, ثالثة vb. isimler sayı anlamı bildiren isimlerdir.

Anlam bakımından isimleri belli bir listede sıralamak neredeyse imkânsızdır. Yukarıda verilen yaygın kullanımların dışında özel isim olarak çeşitli anlamlara gelen fiiller, isimler, tamlamalar kullanılabilir. Bu bazen bir şehir ismi olabilir; bazen bir zaman dilimi ismi olabilir; bazen genel anlamı bir sözcük olabilir; bazen de sırf fonetik güzelliğinden dolayı başka dilden geçmiş veya uydurulmuş anlamsız bir kelime ya da harf olabilir.

2.4.2. Künye (الكنية)

Künye Araplarda yaygın olarak kullanılır. Künye fiilinden türemiştir. Bu kelime sözlükte “maksadı dolaylı şekilde anlatma, gerçek ve mecâz anlamında kullanma”⁸⁹ anlamlarına gelir. Özel isim olarak künye

⁸² Nâyife Ferhân Şir'a, *Esmâu'l-A'lâm mine'l-Bâdiye* (Mefrak: el-Akâdîmiyye li'n-Neşri, 2000), 123.

⁸³ Feccâl, “el-Esmâu'l-A'lâm fi'l-'Arabîyyeti ve Hasâisiha”, 141.

⁸⁴ İbrâhîm es-Sâmerrâî, *el-A'lâmü'l-'Arabîyye* (Bağdat: el-Mektebetü'l-Ehliyye, 1964), 23.

⁸⁵ Feccâl, *el-Esmâu'l-A'lâm fi'l-'Arabîyyeti ve Hasâisiha*, 141.

⁸⁶ eş-Şemsân, *Esmâu'n-Nâsi fi's-Su'ûdiyye*, 30.

⁸⁷ es-Sâmerrâî, *el-A'lâmü'l-'Arabîyye*, 26.

⁸⁸ es-Sâmerrâî, *el-A'lâmü'l-'Arabîyye*, 25-26.

⁸⁹ Bu konuda bk. Halil b. Ahmed Ebû Abdurrahman, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdi Mahzûmî - İbrahim Sâmerîrâî (Bağdat: Mektebetü'l-Hilâl, 1985), “كنى”, 5/411; İbn Dureyd Ebû Bekr Muhammed b. Hasan el-Ezdî, *Cemheretu'l-Luga*, thk. Remzî Munir Ba'lebekî (Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, 1987), “كنى”, 2/985; el-Ezherî Muhammed b. Ahmed, *Tehzibu'l-Luga*, thk. 'Abdusselam Muhammed Hârûn (Kâhire: Dâru'l-Mısriyye,

varlıklara “ابن بنت، ابن، أم، أب”⁹⁰ adlarına izafetle verilen isimlerdir. أبو القاسم، أم سلمة، ابن أوى”⁹¹ isimleri birer künyedir. Burada zikredilen ابن أوى hayvan ismidir ve “çakal” demektir. بنت وردان ise “hamam böceği” demektir. Dolayısıyla ابن بنت ve بنت kelimeleri ile şahıslara künye verilmez. Bu kelimeler şahısların neseblerini ifade eder. Şahıslara verilen künyeler أم ve أب kelimelerine izafetle verilir.

Künye, isim ve lakap gibi özel isimlerdendir. Künyede asıl olan babanın ya da annenin, ilk doğan erkek çocuğa nispet edilmesidir. Çünkü Araplarda erkek çocuğa sahip olmak şeref vesilesidir. Künye kelimesinin lügat anlamı ile kişilere verilen künyenin ilişkisi, kişiyi kendi adıyla değil de çocuğunun veya anne babasının adıyla anarak murâd edilen ismin doğrudan söylenmesi yerine başka bir isimle söylenmesi, yani bir tür kinâye yapılmasıdır. Bu şekilde sarıh olarak değil kinayeli bir biçimde kişinin ismi zikredilmektedir. Künyede aslında tevriye⁹² sanatı bulunmaktadır. Yâni bir kelimeyi hem gerçek anlamıyla hem de mecaz anlamı ile kullanma söz konusudur. Çünkü künye hem gerçekten bir çocuğun annesi veya babasını ifade eder hem de mecazen “bu adam ya da kadın erkek bir evlada sahip saygın birisidir” anlamı taşır. Bunun yanında künyede kastedilen anlam yakın anlam değil mecaz anlamdır. Çünkü künye birisine “hürmet etmek ve onu yüceltmek”⁹³ için verilir. Söz gelimi Ahmed adında bir oğlu olan birisine Ebû Ahmed künyesi verildiğinde bu isim ilk olarak onun Ahmed’in babası olduğu anlamını taşır. Ancak künye olarak mecâzî bir anlamı vardır ve o kişiyi tebcil ve ta’zim etmek üzere verilmiştir.

Künye genellikle en büyük erkek çocuğun adına izafetle verilir. Nitekim Hz. Muhammed’in (s.a.v.) künyesi أبو القاسم (Ebu’l-Kâsım); Hz. Ali’nin (r.a.) künyesi أبو حسن (Ebû Hasan)’dır. En büyük erkek çocuğun ismiyle künye verilmesi konusunda Şureyh b. Hanî’nin babasından naklettiği bir hadîs-i şerîf şu şekildedir: “Hz. Muhammed (s.a.v.), kavminin beni Ebu’l-Hakem diye künyelediklerini işitmişti. Beni çağırarak: ‘*Hakem olan Allah’tır, hüküm de O’na aittir. Sen nasıl Ebu’l-Hakem künyesini taşıyorsun?*’ dedi. Ben de ‘*Kavmin bir meselede anlaşmazlığa düşünce bana gelir, ben hükme bağlarım. Her iki taraf da verdiğim hükme razı olur.*’ dedim. Resulullah (s.a.v.): ‘*Bu ne güzel şey?*’ buyurdu ve ‘*Çocuklarının isimleri neler?*’ diye sordu. Ben: ‘*Şureyh, Muslim ve Abdullah.*’ dedim. Resulullah (s.a.v.): ‘*En büyüğü hangisi?*’ dedi. ‘*Şureyh*’ dedim. Resulullah (s.a.v.), ‘*Öyleyse, sen Ebû Şureyh’sin.*’ buyurdu.”⁹⁴

Araplarda künyenin en büyük erkek çocuğa izafetle verilmesinin yanı sıra kişiye kız çocuğunun ismiyle, çocuklarının isimleri dışında başka bir isimle künye verilir. Ayrıca henüz çocuk sahibi olmayan birine, taşıdığı bir haslete binaen künye verildiği görülür. Örneğin; تميم بن أوس (Temîm b. Evs)’in (r.a.) künyesi kız çocuğuna nispetle أبو رقية (Ebû Rukayye)’dir. Başka çocuğu olmadığı için bu şekilde künyelenmiştir.⁹⁵ Hz. Âişe’nin (r. anha) künyesi kız kardeşi Esmâ’nın (r. anha) oğlu ‘Abdullah b. Zubeyr’e nisbetle Ümmü ‘Abdullah’tır.⁹⁶ Hz. Muhammed’den (s.a.v.) çok sayıda hadis rivayet eden sahâbî, Ebû Hureyre ‘Abdurrahmân b. Sahr ed-Devsî’nin (öl. 58/678) koyun otlatırken bulduğu kedi yavrularıyla oynayıp onları elbisesinin eteğine koyduğu için künyesi (أبو هريرة)’dir.⁹⁷ Ayrıca kişiye uzun yaşaması ve künye olarak aldığı isimde bir çocuğa sahip olması temennisiyle, henüz küçük yaşlarda iken künye verildiği de görülür.⁹⁸

Cansız varlıklara nispetle künye verildiği de görülür. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Hz. Fâtıma (r. anha) ile tartıştıktan sonra mescidde uzanan ve kıyafetinin bir bölümü toprak olan Hz. Ali’yi (r.a.) أبو تراب (Ebû Turâb) olarak künyelemesi bunun güzel bir örneğidir.⁹⁹ Onu bu şekilde künyelemesi ona olan sevgisini ve ilgisini mizahî bir yolla gösterir. Bu durum künyenin diğer bir kullanım alanını teşkil eder.

Araplarda künye verme o kadar yaygındır ki bazen bir kişinin birden fazla künyeye sahip olduğu görülür. Söz gelimi Hz. Osman’ın üç künyesi vardır. Bunlar: أبو عمرو، أبو عبد الله، أبو لیلی’dir.¹⁰⁰ Bunun yanı sıra vasıf, medh ve zem ifade eden künyeler lakap sayılır. Künye, lakaptan sonra, isim ve nisbeden önce yazılır. Kişinin annesi, babası, çocuğu dışında diğer akrabalarıyla bilinmesini sağlayan isimlerin künye sayılıp sayılmayacağı tartışmalıdır.

1967), 10/203.;Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcu’l-Lugati ve Şihhi’l-Arabîyye*, thk. ‘Abdulgafûr ‘Attar (Beyrût: Dâru’l-İlmi li’l-Melâyin, 1987), “كفى”, 6/2477.

⁹⁰ Esterâbâdî, *Şerh-u Kâfiyeti İbni’l-Hâcib*, 3/264.

⁹¹ Esterâbâdî, *Şerh-u Kâfiyeti İbni’l-Hâcib*, 3/264.

⁹² İbn Ya’îş, *Şerhu’l-Mufasssal*, 2001, 1/94.

⁹³ İbn Ya’îş, *Şerhu’l-Mufasssal*, 2001, 1/94.

⁹⁴ Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş’as b. İshâk b. Beşir b. Şeddâd b. ‘Amr, *Sunenu Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd (Sayda: el-Mektebetu’l-‘Asriyye, ts.), “Edeb”, 70.

⁹⁵ İbnu’l- Esîr Ebu’l-Hasen ‘İzzuddîn ‘Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *Usdu’l-Gâbe fî Ma’rifeti’s-Sahâbe*, thk. ‘Alî Muhammed Mu’avviz - ‘Âdil Ahmed ‘Abdulmevcûd (Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1994), 1/428.

⁹⁶ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 40 (No. 4970).

⁹⁷ Bu konuda bk. İbn İshâk b. Yesâr el-Muttalibî Muhammed, *Kitâbu’s-Siyer ve’l-Megâzî*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1978), 286.

⁹⁸ Esterâbâdî, *Şerh-u Kâfiyeti İbni’l-Hâcib*, 3/265.

⁹⁹ el-Buhârî Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. İsmâ’îl, *Sahîhi-i Buhârî*, thk. Muhammed Zühayr b. Nasr (Dâr-u Tavki’n-Necât, 2001), “Salât”, 8 (No. 441).

¹⁰⁰ el-Kalkaşendî, *Subhu’l-A’sâ fî Sinâ’ati’l-İnşâ*, 5/409.

Zamanla bedevîler arasında yaygın olmayan ve şehirlileşmeyle ortaya çıkan metaforik künyeler kullanılmıştır. أبو الفرج (Ebu'l-Ferec - sevincin babası), أبو البركات (Ebu'l-Berekât - bereketin babası), أبو الفتوح (Ebu'l-Futûh - fetihlerin babası) gibi doğan ilk çocuğa nispet edilmeyen künyeler bu türdendir. Bu künyeleri birbirinden ayırmak için ال takısı kullanılabilir. Söz gelimi أبو نصر "Nasr'ın babası" anlamında ilk doğan çocuğa nispet için kullanılırken أبو النصر "zaferin babası" anlamında metaforik olarak kullanılabilir.¹⁰¹

Künye bazen kısaltılarak kullanıldığı için isimleşir. Bazen Ebû kelimesi Bu olarak kısaltılır. Ebû İshâk künyesinin Bushâk olarak kısaltıldığı görülür. Bazen de nasb hali olan Ebâ, Bâ olarak kısaltılır. Suudî Arabistan ve İran'da, Ebû Yezîd ismi Bâyezîd olarak, Ebû Zer ismi Bâzer şeklinde kullanıldıkları görülür. Kuzey Afrika'da ise Ebu'l ifadesinin Bel olarak kısaltıldığı görülür. Ebu'l-Hasan ismi Bel Hasan olarak kısaltılır.¹⁰²

Araplar künyeye çok fazla önem vermişlerdir. Hatta bazen أبو طالب (Ebû Tâlip) ve أبو لهب (Ebû Leheb)'in künyelerinde olduğu gibi künyenin ismin önüne geçtiği durumlar bile görülmektedir. Ayrıca künye verme geleneği o kadar yer etmiştir ki, hayvanların çoğunu değişik künyelerle isimlendirmişlerdir. Aslanı, أبو الحارث (Ebu'l-Hârîs); tilkiyi, أبو الحصين (Ebu'l-Husayn); horozu, أبو سليمان (Ebû Süleymân); sırtlanı, أم عامر (Ummu 'Âmir); tavuğu, أم حفصة (Ummu Hafsa); çekirgeyi, أم عوف (Ummu 'Avf) vb. olarak künyelemişlerdir.¹⁰³ Günümüzde bu gelenek mizahî bir unsur olarak kişinin mesleğini gösterecek şekilde, mesleğine nispetle künye verme şeklinde kendini göstermektedir. Otobüs şoförüne, أبو الباص, tatlıcıya أم الحلويات, gibi mizahî künyeler verilmektedir.¹⁰⁴

Araplarda kişiye çeşitli nedenlerle künyesi ile hitap edilir. Söz gelimi küçükler büyüklere saygı ifadesi olarak doğrudan ismiyle değil künyesi ile hitap eder. Büyükler de kendi aralarında saygı ve sevgi ifadesi olarak birbirlerine künyeleriyle hitap ederler. Eşler arasında, kadın kocasına toplum içinde saygısından dolayı künyesi ile hitap ederken, erkek karısına ismini yabancılardan gizlemek için künyesi ile hitap eder.¹⁰⁵ Öte yandan ismini zikretmek istemedikleri kişiye, onu hafife alma ve hor görme amacıyla da künyesi ile hitap edildiği görülür. Künyenin bu kullanımları göz önünde bulundurulduğunda, lakap gibi medh veya zemm amaçlı kullanıldığı görülmektedir. Ancak künyede bu kullanım zimmî olarak ima yoluyla gerçekleşirken lakapta açık bir şekilde ortaya konulur.

2.4.3. Lakap (اللقب)

Lakap kelimesi aslı Arapça olan لقب (القَاب) kelimesinden gelir. Dileciler aslı nebez (nebez) olarak açıklarlar. Nebez, bir kişiye gizli kalmasını istediği ayıbıyla hitap etmektir. Dileciler lakabı medh (övgü) veya zemm (yergi) olarak tarif ederler.¹⁰⁶ Lakap, kişinin isminden sonra gelir. Kişi lakabını ismiyle beraber taşır. Birisine verilen lakap genellikle ön plana çıkan bir özelliğini, başından geçen bir hâdiseyi, mesleğini veya uzmanı olduğu bir alanı ilgilendirir.

Başlangıçta nebez olarak algılanan lakabın daha sonra kullanım alanı genişlemiştir. Genel olarak Araplarda üç bakımdan kişiye lakap verilir. Bunlar; övgü, yergi ve kişinin vasfı veya yaptığı iş ile ilgili isimlerin lakap olarak verilmesidir. Bir lakabı olan kişi genellikle bu ismiyle bilinir. "Çok cömert" birine البحر; "ilmi geniş" anlamında الباقر; "doğru sözlü" anlamında الصادق medh için kullanılan lakaplardır. "Zehirli bir kertenkele"nin ismi olan الوزغ hafif ve hareketli olmasından dolayı, yetersiz ve kötü kişiler için zemm amaçlı lakap olarak kullanılır. "Kavrayışı hızlı" olan birisinin bu vasfını ortaya koymak için مدركة lakabı kullanılır.¹⁰⁷

Aynı lakap farklı amaçlarla verilebilir. Nitekim مدركة zekâ için medh anlamında kullanıldığı gibi, hızlı koşma anlamında da medh için kullanılabilir. Nitekim Hz. Muhammed'in (s.a.v.) dedelerinden Mudrike b. İlyas'ın (مدركة بن إلياس) asıl adı 'Amr'dır. Babası ona koşarak deveye yetiştiği için مدركة lakabını vermiştir.¹⁰⁸

Lakap takmak, Câhiliye Dönemi'nin en önemli özelliklerinden biridir. Câhiliye Dönemi'nde sadece insana değil canlı cansız birçok şeye lakaplar takılmıştır. Bu lakaplardan nasibini kabileler de almıştır. Kabilelere

¹⁰¹ Annemarie Schimmel, *Islamic Names* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1989), 7.

¹⁰² Schimmel, *Islamic Names*, 7.

¹⁰³ el-Kalkaşendî, *Subhu'l-A'şâ fi Sinâ'ati'l-İnşâ*, 5/405.

¹⁰⁴ Feccâl, "el-Esmâu'l-A'lâm fi'l-'Arabiyyeti ve Hasâisiha", 149.

¹⁰⁵ eş-Şemsân, *Esmâu'n-Nâsi fi's-Su'ûdiyye*, 21.

¹⁰⁶ el-Kalkaşendî, *Subhu'l-A'şâ fi Sinâ'ati'l-İnşâ*, 5: 412; C.E. Bosworth, "Lakab", *Encyclopaedia of Islam, Second Edition* (Leiden: Brill, 1993), 5/618.

¹⁰⁷ Bu konuda bk. Ahmed İbn Fâris, *es-Sâhibî fi Fikhi'l-Luga ve Mesâliha ve Suneni'l-'Arabi fi Kelâmiha*, thk. Ahmed Hasan Besic (Beirut: Dâru'l-Küttübi'l-İlmiyye, 1997), 56.

¹⁰⁸ İbn Dureyd, *el-İştikâk*, 30; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 1993, 10/423.

içeriden lakap verildiği gibi dışarıdan da lakap verilirdi. Kabile reisinin kendi kabilesine verdiği lakap diğer kabile üyeleri tarafından daha çabuk benimsenirdi. Kabilelerin sözcüsü sayılan şairler ve hatipler kendi kabilelerini veya düşman kabileleri lakaplandırma bakımından etkin kişilerdi. Onların verdikleri lakaplar daha çabuk yayılır ve kabul edilirdi. Örneğin Mâzin (مازن) ve Gassân (غسان) kabilelerinin lakabı Erbâbu'l-Mulûk (أرباب الملوك), Himyer (حمير) kabilesinin Erbâbu'l-'Arab (أرباب العرب), Kinde (كندة) kabilesinin Kindetu'l-Mulûk (كندة الملوك), Mezhic (مذحج) kabilesinin et-Ta'ân (الطعان), Hemdân (همدان) kabilesinin Ehlâsu'l-Hayl (أحلاس الخيل), Ezd (أزد) kabilesinin Esedu'l-Be's (أسد البأس) gibi lakapları vardı.¹⁰⁹

Câhiliyede insanların karakterini ve fiziksel yapısını ifade etmek için toplum tarafından verilen lakaplar bazen tahkir, bazen takdir, bazen de bir niteliği ifade ederdi. Kişinin kendi yaptığı işten veya ön plana çıkan bir özelliğinden dolayı edindiği lakapların dışında, doğumundan itibaren aldığı, ailesine veya sülalesine ait lakaplar da olabilirdi. Bu lakaplar müsemmanın sadece aileye mensubiyetiyle ilgilidir. Kabile ve ailelere verilen lakaplar bu türden lakaplardır. Şairlerin hicivleri ve insanlar arasındaki düşmanlıklar nedeniyle birçok kabile ve batın olumsuz lakaplar aldı. Nitekim insanlar arasında “*Şu dört şeyin olması imkânsızdır: Cömert Zübeydî, mütevazı Mahzûmî, cimri Hâşimî ve Âl-i Muhammed'i seven Kureyşî*”¹¹⁰ şeklinde bir söz vardı. Örneğin Kureyşli olup da Âl-i Muhammed'i seven kişiler olmasına rağmen genel olarak kabile bu şekilde anılmıştır.

Birbirleriyle anlaşma yapan batınlar bu anlaşmalarında meydana gelen uygulamalarla lakaplanmışlardır. Örneğin Abdumenâfoğullarının oluşturduğu topluluğun üyeleri, bir kaba konulmuş güzel kokulu bir sıvıya ellerini batırarak Kâbe duvarına sürmüşler; bundan dolayı onlara “el-Mutayyebûn (المطيبون)” (güzel kokulular), yaptıkları ittifak ve yemine de “Hilfû'l-Mutayyebîn (حلف المطيبين)” denilmiştir. Abdüddârôğulları ve müttetikleri de birbirlerinden ayrılmamak üzere ant içmişlerdi. Bundan dolayı kendilerine “Ahlâf (أحلاف)” (yeminliler), yaptıkları ittifaka da “Hilfû'l-Ahlâf (حلف الأحلاف)” denilmiştir. Ayrıca bunlara, kestikleri bir hayvanın kanını bir kaba koyarak ellerini batırıp yalamak suretiyle yemin ettiklerinden dolayı “Le'akatu'd-dem (لعقة الدم)” (kan yalayıcıları), yaptıkları ittifaka da “Hilfu Le'akati'd-dem (حلف لعقة الدم)” adı verilmiştir.¹¹¹

Kur'ân-ı Kerim'de insanlarla alay etme, kaş göz işaretleriyle dalga geçme, insanlara kötü lakaplar takma yasaklanmıştır. “*Ey iman edenler! Erkekler diğer erkeklerle alay etmesinler; onlar kendilerinden daha iyi olabilirler; kadınlar da diğer kadınlarla alay etmesinler; alay edilen kadınlar edenlerden daha iyi olabilirler. Biriniz diğerinizi karalamayın, birbirinize kötü ad takmayın. İman ettikten sonra fâsıklıkla anılmak ne kötüdür! Günahlarına tövbe etmeyenler yok mu, işte zalimler onlardır.*”¹¹²

Bir rivayete göre Benî Seleme'den Ebû Cubeyr, yukarıda geçen Hucurât suresi 11. ayetinin kendileri hakkında geldiğini şu şekilde ifade etmektedir: “*Bu ayet bizim hakkımızdadır. Çünkü Resûlullâh (s.a.v.) bize geldiğinde her birimizin iki ya da üç lakabı vardı. Resulullah (s.a.v.) bunu duydu ve bize bazen bu lakaplarla hitap etmeye başladı. Kendisine bu durumdan birinin rahatsız olduğunun söylenmesi üzerine ‘birbirinize kötü ad takmayın’ ayeti nâzil olmuştur.*”¹¹³ Bu ayetten ve rivayetten lakap takmanın Araplarda ne derece yaygın olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de Mesih (مسيح), Hz. İsa'nın; ذو النون (Zunnûn), Hz. Yûnus'un; إسرائيل (İsrâîl), Hz. Ya'kûp'un lakabıdır. Aynı şekilde ذو الكفل (Zulkifl) ve ذو القرنين (Zulkarneyn) ifadeleri de birer lakaptır. “*Allah İbrâhim'i dost edindi*” meâlindeki âyetten¹¹⁴ hareketle Hz. İbrâhim'e “Halilullah (Halilullah)”; “*Allah Mûsâ'ya hitap ederek konuştu*” âyetinden¹¹⁵ hareketle Hz. Mûsâ'ya “Kelîmullah (Kelîmullah)”; “... biz ona ruhumuzdan üfledik” âyetinden¹¹⁶ hareketle Hz. İsa'ya “Rûhullah (Rûhullah)”; Allah'ın “ol” emriyle vücut bulduğu ve bu sebeple “O'nun kelimesi” olarak vasıflandırıldığı¹¹⁷ için yine Hz. İsa'ya “Kelîmetullah (Kelîmetullah)” denilmiştir. Resûl-i Ekrem'e (s.a.v.) ise gençlik çağında dürüstlüğünden, güvenilirliğinden dolayı kavmi tarafından “el-Emîn (الأمين)” lakabı takılmıştı. Bunun yanı sıra Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) lakabı

¹⁰⁹ Cevad Ali, *el-Mufassal fî Târîhi'l-'Arab Kable'l-İslâm*, 4. Basım (Dârü's-Sâkî, 2001), 7: 335; Hakan Temir, *Arap Yarımadasında Kabile Hayatı (Ortaya Çıkışından Hz. Peygamber Dönemine Kadar)* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019), 157.

¹¹⁰ Ali, *el-Mufassal*, 2001, 7: 339; Temir, *Arap Yarımadasında Kabile Hayatı*, 158.

¹¹¹ Ebû Muhammed Cemâlüddîn 'Abdûlmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakkâ vd., 2. Basım (Kahire: Matba'atu Mustafâ, 1955), 1/132, 196; Hüseyin Algül, “Hilfu'l-Mutayyebîn”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/32.

¹¹² el-Hucurât; 49/11

¹¹³ İbn Fâris, *es-Sâhibî fî Fikhi'l-Luga*, 57.

¹¹⁴ en-Nisâ 4/125.

¹¹⁵ en-Nisâ 4/164.

¹¹⁶ el-Enbiyâ 21/91; et-Tahrîm 66/12.

¹¹⁷ Âl-i İmrân 3/39, 45; en-Nisâ 4/171.

الصادق; Hz. Ömer'in (r.a.) lakabı الفاروق; Hz. Osman'ın (r.a.) lakabı ذو النورين; Hz. Hamza'nın (r.a.) lakabı الأسد الله ve Halid b. Velîd'in lakabı ise سيف الله¹¹⁸.

Hadiste özellikle ricâl ilminde lakap bilgisinin büyük önemi vardır. Hadis âlimleri râvilerin tanınması, bilhassa isim ve künyelerinde benzerlik olanların birbirine karıştırılmaması için lakap bilgisine önem vermişlerdir; Bunu bir muhaddisin bilmesi gereken konular arasında saymışlardır. أعمش (A'meş - çapaklı), أقرع (Ekra'-kel), أعور (A'ver - tekgözlü), أحول (Ahvel - şaşılı), طويل (Tavîl - uzun), قصير (Kasîr - kısa) gibi fizikî kusurlara dayanan sıfatlar lakap olarak çokça kullanılmış ve bu durum genellikle kötü lakap sayılmayıp cerh gibi zaruretten dolayı câiz görülmüştür. Râviler arasında sadece lakaplarıyla tanınanlar oldukça fazladır. Bazı lakapların hangi sebeplerle verildiğinin bilinmemesi sahipleri hakkında yanılgılara sebep olmuştur. Örneğin عبد الله بن محمد الضعيف ('Abdullah b. Muhammed ed-Da'îf)'in الضعيف lakabı ravîlik bakımından değil vücudta zayıflığından dolayı verilmiştir; bunu bilmeyen bazı kimseler onun rivayette zayıf bir ravî olduğunu düşünmüşlerdir.¹¹⁹

Arap şairlerinin çoğu lakaplarıyla bilinir. Meşhur Arap şair Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlib b. Sa'sa'a'ya (öl. 114/732) yüzü asık olduğu için "hamur, somun" anlamındaki Ferzâk (فرزق) lakabı verilmiştir.¹²⁰ Asıl adı Ebu't-Tayyib Ahmed b. el-Huseyn el-Ca'fi olan el-Mutenebbî'ye (المتنبي) Semâve Çölü'nde peygamberlik iddiasında bulunduğu için bu lakabın verildiği iddia edilmiştir.¹²¹ Bazen şairlere bir şiirin bir beyti veya nazmının ismi lakap olarak verilmiştir. Aynı şekilde şairin söylediği bir beyit veya başından geçen bir hâdise onun lakabı olmuştur. Bu gibi lakaplandırmalar lakap vermenin ne kadar yaygın olduğunun önemli delilleridir. Şair المرقيش 'ın asıl adı 'Avf b. Sa'd'tır (öl. 552/1157).¹²² Zamanla ismi unutulmuş söylediği bir beyitten hareketle المرقيش lakabıyla anılmıştır. Yine asıl adı Cerîr b. 'Abdulmesîh (öl. 569-580/1174-1184) olan المتلمس'in "kır tasvirine dair bir dizesinde mavi sinek için kullandığı متلمس (ısrarla yiyecek arayan) sıfatı onun için lakap olmuştur."¹²³ Nâbîga ez-Zubyânî'nin (öl. 604/1208) (النابغة) asıl adı ise Ziyâd b. Mu'âviye'dir. Ona da şairlikte öne çıktığı için veya bir beytinden ötürü bu lakabın verildiği söylenir.¹²⁴ المخزق (el-Muharrîk) lakabı 'Abbâd b. el-Muharrîk'in¹²⁵ bir beytinden ötürü verilmiş bir lakaptır.

Lakap genellikle kişi yaşarken verilir, fakat öldükten sonra verildiği de olmuştur. Hanzala b. Ebî 'Amir (öl. 3/625) Uhud Savaşı'nda şehit olduğunda Hz. Muhammed (s.a.v.) naaşının melekler tarafından yıkandığını söylemiştir. Bunun üzerine ona غسل الملائكة (Gasîlu'l-Melâike - melekler tarafından yıkanan kimse) lakabı verilmiştir.¹²⁶ Ayrıca bazen tahkir amaçlı lakaplar o kişiyi kötü ruhlardan korumak için verilir. Halife Mütevekkil'in son derece güzel olan kölesine القبيحة (çirkin) lakabını vermesi bu yüzdendir.¹²⁷

Lakabı diğer isimlerden ayıran özellik açık bir lafızla maksatlı olarak müsemmâ hakkında övgü, yergi veya nitelik bildirmesidir. Diğer isimlerde bu anlamlar olabilir ama diğer isimlerin amacı genellikle müsemmayî diğerlerinden ayırmaktır. Lakap ise müsemmâ hakkında bir gerçeği açık bir şekilde bildirir.

2.4.4. Nisbe (النسبة)

Kişinin kabilesini, köyünü, şehrini, ülkesini, mezhebini, mesleğini ifade eden isme nisbe denir. Genellikle sonunda nispet ya'sı ile yazılır. Söz gelimi قرشي kabilesine nispetle القرشي, الأندلسي'e nispetle الأندلسي, Mâlikî mezhebine nispetle مالكي مكية şehrine nispetle مكى şeklinde nisbe oluşturulur. Örnekleri çoğaltmak gerekirse, kişinin dinî inanışına göre, المعتزلي, السلفي, الحنفي, الشافعي; mesleğine göre, الحريري, الجوهرى vb. gibi isimler sıralanabilir.¹²⁸

Bazı örneklerle de kişinin nisbesi ifade edilir. Bu örnekler, آل, أبن, ابن, ولد gibi harf ve isimlerdir. Bozkurt, "Lakap", TDV İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/65.

¹¹⁸ Ebu'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-'Askalânî, *Nuzhetu'l-Elbâb fi'l-Elkâb*, thk. 'Abdul'aziz Muhammed b. Sâlih es-Sedîrî (Riyâd: Mektebetu'r-Ruşd, 1989), 1/42. Nebi Bozkurt, "Lakap", TDV İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/65.

¹¹⁹ Bozkurt, "Lakap", 27/65.

¹²⁰ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Edebu'l-Kâtib*, thk. Muhammed ed-Dâli (Beyrût: Müessesetu'r-Risâle, 1985), 78; Sâmî Mekkî el-'Ânî, *Mu'cemu'l-Elkâbi's-Şu'arâ* (Dubai: Mektebetu'l-Felâh, 1982), 167.

¹²¹ el-'Ânî, *Mu'cemu'l-Elkâbi's-Şu'arâ*, 197.

¹²² el-'Ânî, *Mu'cemu'l-Elkâbi's-Şu'arâ*, 209.

¹²³ el-'Ânî, *Mu'cemu'l-Elkâbi's-Şu'arâ*, 196; Ali Şakir Ergin, "Mütelemmis", TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/191.

¹²⁴ el-'Ânî, *Mu'cemu'l-Elkâbi's-Şu'arâ*, 232.

¹²⁵ Şairin ismi için bk. Ebu'l-Kâsım el-Hasan b. Bişr el-Âmedî, *el-Mu'telifu ve'l-Muhtelifu fi Esmâi's-Şu'arâ*, thk. Freitz Krenkow (Beyrût: Dâru'l-Cil, 1991), 244.

¹²⁶ Kamil Çakın, "Hanzala b. Ebî 'Amir", TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/51.

¹²⁷ Schimmel, *Islamic Names*, 13.

¹²⁸ Feccâl, "el-Esmâu'l-A'lâm fi'l-'Arabîyyeti ve Hasâisiha", 143.

¹²⁹ Feccâl, "el-Esmâu'l-A'lâm fi'l-'Arabîyyeti ve Hasâisiha", 151.

nisbeleri tek bir kişiye aittir. Bunun yanı sıra kabile olarak القرشي; doğduğu yer bakımından, الحلبي; büyüdüğü yer bakımından, البغدادي; mezhep olarak, الحنفي şeklinde nisbelerin açıklandığı durumlar da vardır.¹³⁰

2.4.5. Neseb (النسب)

Neseb kelimesi soy anlamına gelmektedir. Çoğulu أنساب"dır. Neseb bir kişinin isminde bulunan baba, anne ya da dedesinin ismidir. "Bazen de dedesinin dedesinin ismidir. Araplar soy ağaçlarını tespit etmeye ve atalarının isimlerini ortaya çıkarmaya çok önem vermişlerdir. Atalarının yirmi nesilden fazla isimlerini ezbere bilmekle övünmüşlerdir."¹³¹ Neseb, çocuğun anne babasına nispet edilmesidir. Erkek çocuğu ابن ya da بن; kız çocuğu بنت ya da ابنة kelimeleriyle anne-babalarına nispet edilir. Bazen çocuklar dedelerine nispet edilebilir. Bazen de kardeşleri, meşhur biriye, erkek çocuklar أخ, kız çocuklar أخت kelimeleriyle kardeşlerine nispet edilirler.

Neseble ilgili kavramlardan سبط (Sibt) kavramı "kız tarafından torun" anlamına gelir. İbnu'l Cevzi'nin (ö. 656/1258) kızının oğlu, Sibtu İbni'l-Cevzi olarak nisbelenmiştir. Bu durum önemli kişilere akrabalık durumunda ortaya çıkmaktadır.¹³² ابن kelimesinin çoğulu بنو ise kabile ve aileye nispet için kullanılır. Benî İsrâil (İsrailoğulları), Benî Umeyye (Umeyyeoğulları) isimleri buna örnektir.

Araplarda bazı özel durumlar dışında çocuklar genellikle babalarına nispet edilirdi. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) dedelerinden Kusay b. Kilab'ın annesi Fâtıma bt. Sa'd, eşi Kilâb b. Murre öldükten sonra Kudâ'a kabilesinden Rebî'a b. Harâm ile evlenmiştir. Bu evlilikten doğan oğlu Rezâh babasına nispetle Kudâ'î olarak anılırken anne tarafından kardeşi Kusay da kendi babasına nispetle Kureşî olarak anılmıştır.¹³³ Soylarını babadan alan fertler tanınmaları için kabile atasına nispet edilirdi. Kişi yakın atasından uzağa doğru nispet edilir en büyük atada yani kabilesinin adında son bulurdu. Mesela çölde karşılaşılan bir adama kimden olduğu sorulduğunda ilk önce babasının adını söylerdi. Babası tanınmıyorsa "nesebini yükselt" anlamında ارفع نسبك denirdi. Bunun üzerine kişi ait olduğu batını söylerdi. Bu da tanınmıyorsa kabilesi sorulurdu ve genelde kabileler herkes tarafından bilindiğinden kişinin kimliği kabile atasıyla ortaya çıkardı.¹³⁴

Neseb âlimleri kişiyi, tanınması için en uzak soyuna nispet etmektense en yakın soyuna yani kabilesine nispet etmeyi uygun görmüşlerdir. Meselâ Hz. Ali'nin soy tabakaları dikkate alındığında Ali b. Ebî Tâlib el-Hâşimî el-Kuraşî el-Mudârî el-Adnânî diye nisbet etmek çok uzun olacağı için onu en yakın soyuna, genelde kabilesine, nispet etmenin doğru olacağı ifade edilir.¹³⁵

Kişinin bazen babasının ya da atalarının künyesine veya lakabına nispet edildiği durumlar olmuştur. İbn Ebî İshâk, İbn Ebî Umeyye künyelere nispet edilmiştir. İbnu'z-Zeyyât (yağ tüccarının oğlu), İbnu's-Sikkît (suskun kimsenin oğlu) isimlerinde babalarının lakabına nispet söz konusudur. Ebeveyni Müslüman olmayan çocuklar için İbn/Bintu 'Abdullah nisbesinin kullanıldığı görülmüştür. Babası bilinmeyen birisi için ibn ebîhi (babasının oğlu) künyesi kullanılmıştır. İlk dönem Emevî yöneticilerinden Ziyâd ibn Ebîhi bu şekilde nispet edilmiştir. Bu durumdaki çocuklar bazen anneye nispet edilmişlerdir.¹³⁶

Bir kişinin aynı anda birden çok kadınla evlenmesi ve bu kadınlardan olan çocuklara aynı isimler verilmesi durumunda bu çocukların anneye nispet edildiği görülürdü. Mesela 'Ali b. Ebî Tâlib'in farklı kadınlardan olma Muhammed isminde üç oğlu vardı. Bu çocuklar eğer anneleri meşhur ise anneye nispet edilirdi. Mesela Muhammed Emîn b. Harûn er-Reşîd annesinin şöhretinden dolayı İbn Zübeyde olarak bilinirdi. Aynı şekilde bir çocuk babası belli değilse annesine nispet edilirdi.¹³⁷

محمد بن الحنفية ve ابن تيمية'nin nesebinde de annelerinin isimleri yer alır. Bunlardan 'Ali b. Ebî Tâlib'in bir köleden olma oğlu olan Muhammed b. el-Hanefiyye, Hanefî kabilesine mensup annesine nispet edilmiştir.¹³⁸ Annesinin ismini nesebinde kullananların anneleri genellikle olumlu veya olumsuz yönleriyle tanınan kişilerdir. Bu bakımdan annesinin ismiyle bilinen bazılarının nesebi övgü bildirirken bazılarında da

¹³⁰ Stefan Wild, "Arabische Eigennamen", çev. Said Hasan Behîrî, *el-Esâsu fî Fıkhü'l-Lugati'l-'Arabiyyeti*, ed. Wolfdiétrich Fischer (Kâhire: Müessesetü'l Muhtâr, 2002), 63.

¹³¹ Feccâl, "el-Esmâu'l-A'lâm fi'l-'Arabiyyeti ve Hasâisihâ", 149.

¹³² Schimmel, *Islamic Names*, 9.

¹³³ el-Belâzurî Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd, *Ensâbu'l-Eşraf*, thk. Süheyl Zekkâr - Riyad Zirikli (Beyrût: Dâru'l-Fıkr, 1996), 1/48.

¹³⁴ Hakan Temir, *Arap Yarımadasında Kabile Hayatı (Ortaya Çıkışından Hz. Peygamber Dönemine Kadar)* (Doktora Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, 2019), 185.

¹³⁵ Temir, *Arap Yarımadasında Kabile Hayatı*, 185.

¹³⁶ Schimmel, *Islamic Names*, 8.

¹³⁷ Corcî Zeydân, *Ensâbu'l-'Arabi'l-Kudemâ* (Kâhire: Müessesetu Hindâvî, 2013), 30.

¹³⁸ el-Herevî Muhammed b. Ali b. Muhammed Ebû Sehl, *İşfârü'l-Fasih*, thk. Ahmed b. Sa'îd b. Muhammed Kaşâş (Medîne: 'İmâdetü'l-Bahsi'l-'İlmî, 2000), 2/878.

annesinin ismi ile verilen neseb yergi amaçlıdır.¹³⁹ Ayrıca annesinin ismini nesebinde kullananların yanı sıra, ninelerinin, babalarının eşlerinin veya cariyelerinin isimlerini nesebinde kullananlar vardır.¹⁴⁰

Çoğu zaman bir kişinin nesebinin, isminin önüne geçtiği durumlar olmuştur. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) amcasının oğlu 'Abdullah b. 'Abbâs, ابن عباس (öl. 68/687-88) ismiyle meşhur olmuştur. *el-Elfiyye* adlı eseriyle tanınan ünlü Arap bilgini ابن مالك الطائي (öl. 672/1274) yine nesebiyle meşhurdur. *el-Kâfiye ve eş-Şâfiye* adlı eserleriyle tanınan dil alimi ابن الحاجب (öl. 646/1249) de nesebiyle bilinir. Endülüslü âlim ve şâir ابن عبد ربه (öl. 328/940) de nesebiyle bilinir. Bu âlimin tam adı Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. 'Abdirabbih b. Habîb el-Kurtubî el-Endelüsî'dir. Görüldüğü üzere nesebinde dedesinin adı bulunmaktadır. Yani kişinin nesebinde atalarından herhangi birinin adı da bulunabilir.

Araplar hem Câhiliye Dönemi'nde hem İslâmî dönemde ensâb ilmiyle çeşitli sebeplerle çok ilgilenmişler, bu ilimde temayüz etmişler ve diğer milletlere karşı ensâb ilmiyle övünmüşlerdir. Arapların İslâmiyet'ten sonra neseb ilmine önem verdiği iddiasına karşı Corcî Zeydân, Arapların diğer Sâmi milletler gibi neseblerinin çok eskiye dayandığını bildirir. Göçebe hayat ve bedevîlikten dolayı sürekli yer değiştiren Arapların hayatta kalabilmek için soylarını muhafaza etmeye çok önem verdiklerini hatta atalarının bile soylarını tuttuklarını iddia eder.¹⁴¹

Araplar diğer milletler ve Sâmi milletler arasında nesebe en çok önem veren millettir. Araplar nesebi bir ilim dalı haline getirmişlerdir. Bu durum neseb alanda birçok eser telif edilmesinden anlaşılabilir. Meselâ Muhammed b. Sâib el-Kelbî'nin (öl. 146/763) *Cemheretu'n-Neseb*'i, Zubeyrî'nin (23/850) *Kitabu Nesebi Kureyş*'i, Belâzûrî'nin (279/892) *Ensâbu'l-Eşraf*'ı ve İbn Hazm'ın (456/1064) *Cemheretu Ensâbi'l-'Arab*'ı bu alanda yazılmış önemli eserlerdendir.¹⁴²

Arapları ensâb ilmine sevk eden en önemli âmil onların soylarına düşkünlüğü, yani asabiyetleridir. Zira neseb bilgilerini sadece soy bilgilerini elde ettikleri şecereler olarak görmemişlerdir. Neseb bilgilerinden siyasî ve sosyal bakımdan bilgiler elde etmişler, dost ve düşmanlıklarını bu kaynaklara dayanarak temellendirmişlerdir.¹⁴³

Araplar, içinde yaşadıkları toplumun sosyal ve siyasi şartları gereği neseb ilmine çok önem vermişlerdir. Çöl hayatı küçük ailelerin ayakta kalmasına izin vermediği için asabiyete dayalı kabileler halinde yaşamışlardır. Elbette ki her kabile saf olarak tek bir soydan oluşmaz. Kabile içerisinde üç tür tabaka mevcuttur. Bunlar; aynı atadan gelen öz kabile mensupları, diğer kabilelerle kurulan anlaşmalarla kabileye katılan sığınmacılar ve diğer bir grup da kölelerdir. Kabilelere her ne kadar değişik vesilelerle diğer kabilerden katılımlar olsa da, kabilenin temeli kan bağıdır. Kabilenin asıl üyeleri daima diğer kabile üyelerinden üstün sayılmıştır.¹⁴⁴ İşte bu yüzden ensâb bilgisi kabiler için son derece önem kazanmıştır.

Çöl hayatı, iklim ve tabiat koşullarının etkisiyle ortaya çıkan kabiler, diğer kabilerle hep savaş içerisinde olmuşlar, ilişkilerini saldırı ve yağma üzerine kurmuşlar bunun sonucunda da *eyyâmu'l-'arab* denilen kabile savaşlarını yapmışlardır. Bu savaşlar nedeniyle Araplar, kendilerini diğer kabilerden korumak, atalarını anmak, onların başarılarıyla, şan ve şerefleriyle övmek için soy şecerelerini muhafaza etmeye çok önem vermişlerdir. Bu şekilde Araplar hem tarihlerini kayıt altına almışlar hem de diğer kabilerden kendilerini ayıran ve koruyan neseb ilmini geliştirmişlerdir.

Neseb kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de iki yerde "soy" anlamında geçmektedir. Bu ayetler şunlardır: "O, sudan bir insan yaratıp ondan soy sop ve hısımlık meydana getirendir. Rabbin, her şeye hakkıyla gücü yetendir."¹⁴⁵ "Allah ile cinler arasında da neseb bağı kurdular. Oysa cinler de kendilerinin Allah'ın huzuruna getirileceklerini bilirler."¹⁴⁶ Neseb kelimesinin çoğulu olan "ensâb" kelimesi de "soy" anlamında Kur'ân-ı Kerim'de şu şekilde geçmektedir: "Sûr'a üfürüldüğü zaman, (işte) o gün ne aralarında soy-sop yakınlığı kalacak, ne de birbirlerini arayıp soracaklardır."¹⁴⁷

Arapların neseb ilmine önem vermelerinde kabile yapısının ve asabiyeinin sonucu olarak ataların şan ve şerefiyle övünme, kabileyi yabancı etkilerden arındırma, kabile safiyetini koruma ön plana çıkar. Kur'ân-ı Kerim neseble iftihar etmeyi uygun görmemiş, asabiyet anlayışını yasaklayarak eşitliğe vurgu yapmıştır.

¹³⁹ Fuad Sâlih Seyyid, *Mu'cemu'llezîne Nusibü ilâ Ummehâtihim* (Beyrût: eş-Şeriketu'l-'Âlemiyyetu li'l-Kitâbi, 1996), 9.

¹⁴⁰ Bu konuda bk. Seyyid, *Mu'cemu'llezîne Nusibü ilâ Ummehâtihim*.

¹⁴¹ Zeydân, *Ensâbu'l-'Arabi'l-Kudemâ*, 22.

¹⁴² Âdem Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 208.

¹⁴³ Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 209.

¹⁴⁴ Bk. Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 138.

¹⁴⁵ el-Furkân, 25/54

¹⁴⁶ es-Sâffât, 37/158.

¹⁴⁷ el-Mu'minûn, 23/101.

“Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O’na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır.”¹⁴⁸ ayetinde insanların içine doğdukları, kendilerinin seçmedikleri etnik yapılarının değil kendi çabalarıyla elde edecekleri değerlerle başkalarından üstün olabilecekleri vurgulanır. İnsanın nesebi, etnik yapısı gibi özelliklerini gurur ve övünç kaynağı olarak görmesine karşı çıkar. Hz. Muhammed (s.a.v.) Veda Hutbesi’nde nesebin üstünlük alameti olmadığını şu sözlerle vurgulamıştır: “Ey insanlar! Şunu iyi bilin ki rabbiniz birdir, babanız birdir. Arabın başka ırka, başka ırkın Arab’a, beyazın siyaha, siyahın beyaza, dindarlık ve ahlâk üstünlüğü dışında bir üstünlüğü yoktur. Dinleyin! Bu ilâhî gerçeği size tebliğ ettim mi, bildirdim mi?” Kendisini dinleyenler hep birden “Evet” dediler. “Öyleyse burada olanlar olmayanlara bildirsin!” buyurdu.¹⁴⁹

İslâm’ın neseble iftihar etmeyi uygun bulmaması bu ilme verilen önemi azaltmamıştır. Zira İslâm sıla-i rahîme büyük ehemmiyet vermektedir. Bu gerçek bir hadîs-i şerifte şöyle ifade edilmektedir: “Sıla-i rahim yapmanızı temin edecek ölçüde neseblerinizi öğreniniz.”¹⁵⁰ Dolayısıyla Müslümanlar akraba ziyaretlerine devam edebilmek için neseblerini öğrenmeye önem vermişlerdir.

Neseb bilginleri Hz. İsmâ’il’den (a.s.) ‘Adnân’a kadar gelen şahısların isimleri hakkında ihtilâf halindedirler. Buna karşılık Hz. Muhammed’in (s.a.v.) yirmi birinci göbekten atası ‘Adnân’dan Hz. Muhammed’e (s.a.v.) kadar uzanan isimleri kesin olarak bilmektedirler. Adnânîler adı verilen kabileler ‘Adnân’ın oğlu Me‘ad’in soyundan gelmektedirler. Adnânîlerden bazı kabileler güneye yerleşmişler ve Kahtânîler ile birleşerek bugünkü Arap milletinin atalarını oluşturmuşlardır.¹⁵¹

Kendi nesebini cediti Nizâr’a kadar zikreden Hz. Muhammed (s.a.v.), İslâm’a davet sırasında Mekke dönemindeki faaliyetlerinde, başta Kureyş kabilesinin kolları olmak üzere insanlara daima mensup oldukları kabilelerin adıyla hitap ederdi. Hatta hac veya umre maksadıyla Mekke’ye gelen Arap kabilelerine İslâmiyet’i anlatırken ensâb bilgisi alanında meşhur olan Hz. Ebû Bekir’i (r.a.) yanında bulundurur ve bu kabileler hakkında ondan bilgi alırdı. Müşriklerle mücadelesi esnasında Hassân b. Sâbit’e, Kureyş’i iyi hicvetmesi ve kendisini bu hicvin dışında tutabilmesi için Hz. Ebû Bekir’den (r.a.) ihtiyaç duyduğu neseb bilgisini öğrenmesini emretmesi de Resûlullah’ın (s.a.v.) ensâb bilgisine verdiği önemi göstermektedir.¹⁵²

İslâm hukukunun birçok alanında hükümlerin uygulanabilmesi için neseb bilgisine ihtiyaç duyulmuştur. Evlilik, miras taksimi, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) yakınlarına zekât verilmemesi, onların ganimetten pay almaları, vakıf için şart koşulan akrabalığın bilinmesi gibi pekçok şer‘î hükmün uygulanmasında neseb ilminin bilinmesi gerekir.¹⁵³ Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan “Allah bir kişinin göğüs boşluğunda iki kalp yaratmamıştır, annelerinize benzeterek haram olsun dediğiniz eşlerinizi anneleriniz kılmamış, evlâtlıklarınızı da gerçek oğullarınız yapmamıştır. Bunlar sizin kendi iddianızdır; hak ve hakikati Allah söyler, doğru yolu da O gösterir.” / “Evlâtlıklarınızı babalarının adlarıyla anın. Bu Allah katında adaletle daha uygun bir davranıştır. Eğer onların babalarını bilmiyorsanız o zaman kendileri sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Yanıldığınız hususta size günah yoktur, fakat bilinçli ve kasıtlı olarak yaptıklarınızdan sorumlusunuz. Allah çok bağışlayıcı ve ziyadesiyle esirgeyicidir.”¹⁵⁴ ayetlerinin tefsiri konusunda değişik görüşler olsa da nesebde asıl olanın evlatlık değil evlat olduğu vurgulanmaktadır.¹⁵⁵

3. SONUÇ

İnsan, zihninde var olan bir görünümü başka bir insanın zihnine aktarabilmek için sembollere ihtiyaç duyar. Bu sembollerin en belirginini dil yetisi sayesinde varlıklara verdiği isimlerdir. Bir ismin işaret ettiği nesneyi ne ölçüde gösterdiği, onunla özdeş olup olmadığı, özneler arasında sanal dünyada oluşan gerçekliğin ne derece örtüştüğü dilin ve dilbilimin en önemli problemlerinden biridir.

Özel isimler zihinde yaptığı çağrışım bakımından muayyen bir varlığı gösterir. Bu yönüyle sözü kısaltma ve laf fazlalığından kurtulmaya yarar. Nitekim birinin ismi unutulduğunda söz konusu kişiyi tanımlamak için muhataba o şahsın pek çok özelliğinden bahsetmek gerekir. Görünüşünden, işinden, mesleğinden,

¹⁴⁸ el-Hucurât, 49/13.

¹⁴⁹ el-Câhız Ebû Osmân ‘Amr b. Bahr el-Câhız, *el-Beyân ve’t-Tebyîn* (Beyrût: Dâru ve Mektebetu’l-Hilâl, 2002), 2/24.

¹⁵⁰ Muhammed b. ‘Îsâ b. Sevre b. Mûsâ b. Dehhâk et-Tirmizî, *Sunenu’t-Tirmizî*, thk. Beşşâr ‘Avvâd Ma’rûf (Beyrût: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1998), “el-Birr ve’s-Sıla”, 25 (No. 1979); İbn Haldûn ‘Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed, *Kütâbu’l-İber ve Dîvânü’l-Mubtede’ ve’l-Haber fi Eyyâmî’l-‘Arab ve’l-‘Acem ve’l-Berber ve men Âserahüm min zevi’s-Sultânî’l-Ekber*, thk. Halil Şehhâde (Beyrût: Dâru’l-Cil, 1988), 2/6.

¹⁵¹ İbn Dureyd, *el-İştikâk*, 5; Hakkı Dursun Yıldız, “Arap (Tarih)”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/272.

¹⁵² Mustafa Fayda, “Ensâb”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 11/246.

¹⁵³ Bu konuda bk. Fayda, “Ensâb”, 11/246; İbrahim Kâfi Dönmez, “Neseb”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32/573.

¹⁵⁴ el-Ahzâb, 33/4-5.

¹⁵⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1987, 3/520.

yaşından, doğum yerinden veya hatırlatıcı birçok kişiden ve olaydan bahsedilir. Oysaki bütün bu sayılanlar sadece bir isimle muhatabın zihninde karşılığını bulabilir. Sadece insan için değil, canlı, cansız, akıllı, akılsız tüm varlıklar kendilerine has isimle, başka bir ayırtıcı ve ipucuna gerek kalmadan bilinebilir. Özel ismin bu yönü onun en temel özelliğidir. Müsemmanın cinsinin diğer üyelerinden uzun uzun sıfatlar saymadan ayrılmasını sağlar. Dolayısıyla özel isimler dilin söz varlığı içinde önemli bir yere sahiptirler.

Özel isimler birçok tarihî ve arkeolojik araştırma için önemli verilerdir. Belirli dönemlerde değişik bölgelerde yaşayan toplumların isimlerine bakarak tarihî kökenlerine, seyirlerine, nerelerde hüküm sürdükleri, bilgisine, kültür ve inanışları hakkında bilgilere ulaşılabilir. Nitekim bugün en eski Arapça vesikalar Asûrî metinlerinde geçem kırk kadar özel isimden oluşmaktadır. Söz gelimi dilciler bu özel isimlerdeki ilah adlarına bakarak o ismin hangi topluma ait olduğu bilgisine ulaşabilir.

Özel isimlerin müsemmaları muayyen varlıklar olduğu için bu müsemmaların sayısı oldukça fazladır. Müsemması husûsi olan tüm isimler özel isim sayılır. Örneğin ilah isimleri, melek, şeytan isimleri, şahıs isimleri, yer isimleri, mekân isimleri, evcil bir hayvana verilen isim, savaş isimleri, anlaşma isimleri, coğrafi bölge isimleri, kurum, kuruluş isimleri, cadde, sokak, mahalle isimleri, kitap isimleri, şirket, mağaza isimleri gibi birçok isim özel isim sayılır. Burada göz önünde bulundurulması gereken husus özel ismin, müsemmasını diğer müsemmalardan ayıran bir unsur olmasıdır.

Arapların isim verme kültürü oldukça zengindir. Varlıklara verdikleri isimler hem kelime anlamı olarak hem de görev bakımından geniş bir çerçeve oluşturmaktadır. Müsemması muayyen olan özel isimler de biçimsel özelliklerinin yanı sıra isim, künye, lakap, neseb, nisbe gibi zengin bir çeşitlilik arz eder. Bu çeşitliliğine ve söz varlığı içindeki önemine rağmen Arap dilinde özel isimler diğer ma'rife isimler arasında zikredilir. Diğer ma'rife isimler müsemmalarını tayin etmek için bir karineye ihtiyaç duyan cins isimlerdir. Bundan dolayı özel isimler müstakil olarak ele alınmalı ve incelenmelidir.

Özel isimlerinin sınıflandırılmasına gelince, Arap dilinde birbirinden farklı yapıda birçok özel isim vardır. Lafız olarak özel isim olduğu halde belirli bir müsemmayı göstermeyen 'alemu'l-cins, hem lafzî hem de manevî olarak ma'rife olan 'alemu's-şahs ve ait olduğu fertlerin tümü için ortak olmasına rağmen bir fert için meşhur olan 'alem'ul-gâlib müsemmanın belirginliği bakımından özel isim çeşitleridir. Özel isimler kaynakları bakımından, yani ortaya çıkışları göz önüne alındığında iki gruba ayrılır. Dilde ilk defa özel isim olarak kullanılan isimler mürtecel isim sayılır. Dilde yer alan kelimelerin daha sonra özel isim olarak kullanılmasıyla da menkûl isimler oluşur. Yapıları bakımından özel isimler ise kelime sayılarına ve bu kelimeler arasındaki ilişkilere göre basit ve bileşik isimler olarak ayrılır. Tek bir kelimedenden oluşan basit isimler müfred isim sayılırlar. İki veya daha fazla kelimedenden oluşan mürekkep isimler ise, isim tamlaması, sıfat tamlaması, kalıplaşmış tamlama ve cümle şeklinde kendini gösterir.

Son olarak özel isimler kullanım amaçlarına göre sıralandığında isim, herkeste bulunan ve kişiyi gösteren kelimedir. Daha sonra kişinin üst soy bilgisine ait nesebi gelir ve neseb de herkeste bulunur ve genellikle bilinir. Kişiyi ait bir özelliği bildiren nisbe, lakap ve künye ise belirginlik bakımından birbirlerinden farklıdır. En belirgin olan, kişiyi doğrudan medh veya zemm eden lakaptır. Künyede ise kapalı bir övgü veya zemm bulunur ve aynı zamanda kişinin alt soyu hakkında bilgi verir. Kişinin nisbesi ise onun ayırt edici genel özellikleridir. Bunlar mesleği, memleketi, mezhebi gibi diğerlerine göre daha genel ayırt edici yan unsurlardır. Dolayısıyla genel olarak bir sıralama yapılırsa en özel olan kişinin lakabıdır, daha sonra kişinin alt soyu hakkında bilgi veren aynı zamanda medh ve zemm ifade eden künyesi, daha sonra ismi, daha sonra üst soyu hakkında bilgi veren nesebi ve son olarak da kişinin genel özelliklerini ifade eden nisbesi zikredilir.

KAYNAKLAR

- Ahmed b. Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ. *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*. thk. 'Abdusselam Muhammed Hârûn. 6 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Fikr, 1979.
- Algül, Hüseyin. "Hilfu'l-Mutayyebîn". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 18/32-33. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Ali, Cevad. *el-Mufasssal fî Târîhi'l-'Arab Kable'l-İslâm*. 20 Cilt. Dâru's-Sâkî, 4. Basım, 2001.
- el-Âmedî, Ebu'l-Kâsım el-Hasan b. Bişr. *el-Mu'telifu ve'l-Muhtelifu fî Esmâi's-Şu'arâ*. thk. Freitz Krenkow. Beyrût: Dâru'l-Cîl, 1991.
- el-Ânî, Sâmi Mekki. *Mu'cemu Elkâbi's-Şu'arâ*. Dubaî: Mektebetu'l-Felâh, 1982.
- Apak, Âdem. *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 4. Basım, 2019.
- el-'Askalânî, Ebu'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. 'Alî b. Muhammed. *Nuzhetu'l-Elbâb fî'l-Elkâb*. thk. 'Abdul'azîz Muhammed b. Sâlih es-Sedîrî. 2 Cilt. Riyâd: Mektebetu'r-Ruşd, 1989.
- el-Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *Ensâbu'l-Eşrâf*. thk. Süheyl Zekkâr - Riyad Ziriklî. 13 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Bosworth, C.E. "Lakab". *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*. 5/618-631. Leiden: Brill, 1993.
- Bozkurt, Nebi. "Lakap". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 27/65-67. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- el-Buhârî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâ'îl. *Sahîhi-i Buhârî*. thk. Muhammed Züheyr b. Nasr. 9 Cilt. Dâru Tavki'n-Necât, 2001.
- el-Câhız, Ebû Osmân 'Amr b. Bahr. *el-Beyân ve't-Tebyîn*. 3 Cilt. Beyrût: Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, 2002.
- el-Cevherî, Ebu Nasr İsmâ'îl b. Hammad. *Tâcu'l-Lugati ve Sıhahi'l-'Arabiyye*. thk. 'Abdulgafûr 'Attâr. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987.
- Çakın, Kamil. "Hanzala b. Ebî 'Âmir". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 16/51. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Demirci, Mustafa. "Sâmerrâ". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 36/70-71. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Neseb". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 32/573-575. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Ebu Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshâk b. Beşir b. Şeddâd b. 'Amr. *Sunenu Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd. 4 Cilt. Sayda: el-Mektebetu'l-'Asriyye, ts.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. 'Alî b. Yûsuf b. Hayyân. *İrtişâfu'd-Darab min Lisâni'l-'Arab*. thk. Ramazan 'Abdu't-Tevvâb. 5 Cilt. Kâhire: Mektebetu'l-Hancî, 1998.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. 'Alî b. Yûsuf b. Hayyân. *el-Bahru'l-Muhîl fî't-Tefsîr*. thk. Sıtkî Muhammed Cemîl. 10 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1999.
- Ergin, Ali Şakir. "Mütelemmis". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 32/190-191. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- el-Esterâbâdî, Radiddîn Muhammed b. Hasan. *Şerh-u Kâfiyeti İbni'l-Hâcib*. thk. Yûsuf Hasan 'Umer. 4 Cilt. Bingâzî: Menşûrâtu Câmi'ati Garyûnis, 1975.
- el-Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbu'l-Luga*. thk. 'Abdusselam Muhammed Hârûn. 15 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Misriyye, 1967.
- Fayda, Mustafa. "Ensâb". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 11/244-249. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Feccâl, Yusûf Mahmûd. "el-Esmâu'l-A'lâm fî'l-'Arabiyyeti ve Hasâisiha". *Arab Journal of Administrative Sciences* 122 (2013), 132-169.
- Galâyînî, Mustafâ. *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*. thk. Ahmed İbrâhîm Zehve. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2009.
- el-Gunducânî, Ebû Muhammed el-A'râbî. *Esmâu Hayli'l-'Arabi ve Ensâbiha ve Zikru Fursâniha*. thk. Muhammed 'Alî Sultânî. Dımeşk: Müessesetu'r-Risâle, 1981.
- Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, Ebû 'Abdurrahmân. *Kitâbu'l-'Ayn*. thk. Mehdi Mahzûmî - İbrâhîm es-Sâmerrâî. 8 Cilt. Bağdat: Mektebetu'l-Hilâl, ts.

- Hasan, ‘Abbâs. *en-Nahvu’l-Vâfi*. 4 Cilt. Kâhire: Dâru’l-Me‘ârif, 15. Basım, 1989.
- el-Herevî, Muhammed b. ‘Alî b. Muhammed Ebû Sehl. *İsfâru’l-Fasîh*. thk. Ahmed b. Sa‘îd b. Muhammed Kaşâş. 2 Cilt. Medfîne: ‘İmâdetu’l-Bahsi’l-‘İlmî, 2000.
- İbn ‘Akîl, Behâuddîn, *el-Musâ‘id ‘alâ Teshîli’l-Fevâid*. thk. Muhammed Kâmil Berekât. 4 Cilt. Mekke: Câmi‘atu Ummu’l-Kurâ, 1980.
- İbn Cinnî, Ebu’l-Feth Osmân. *el-Hasâis*. 3 Cilt. Kâhire: Hey’etu’l-Mısriyye, 4. Basım, ts.
- İbn Cinnî, Ebu’l-Feth Osmân. *el-Mubhic fî Tefsîri Esmâi Şu‘arâi Dîvâni Hamâse*. thk. ‘Atiyye Mervân - Şeyh Zâyid. Şam: Dâru’l-Hicre, 1988.
- İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. Hasan el-Ezdî. *el-İştikâk*. thk. ‘Abdusselam Muhammed Hârûn. Beyrût: Dâru’l-Cil, 1991.
- İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. Hasan el-Ezdî. *Cemheretu’l-Luga*. thk. Remzî Munîr Ba‘lebekkî. 3 Cilt. Beyrût: Dâru’l-‘İlmi li’l-Melâyîn, 1987.
- İbn Fâris, Ahmed. *es-Sâhibî fî Fikhi’l-Luga ve Mesâiliha ve Suneni’l-‘Arabi fî Kelâmiha*. thk. Ahmed Hasan Besic. Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1997.
- İbn Haldûn, ‘Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed. *Kitâbu’l-‘İber ve Dîvânu’l-Mubtede’ ve’l-Haber fî Eyyâmî’l-‘Arab ve’l-‘Acem ve’l-Berber ve men Âserahüm min zevi’s-Sultâni’l-Ekber*. thk. Halil Şehhâde. 8 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Cil, 2. Basım, 1988.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâluddîn ‘Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî. *es-Sîretu’n-Nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sakkâ vd. 2 Cilt. Kahire: Matba‘atu Mustafâ, 2. Basım, 1955.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed ‘Abdullah b. Müslim. *Edebu’l-Kâtib*. thk. Muhammed ed-Dâlî. Beyrût: Müessesetu’r-Risâle, 1985.
- İbn Mâlik, Ebû ‘Abdullah Cemâluddîn Muhammed b. ‘Abdillah et-Tâî. *Şerh-u Teshîli’l-Fevâid*. thk. ‘Abdurrahmân es-Seyyid - Muhammed Bedevî el-Mahtûm. 4 Cilt. Dâru’l-Hicre, 1990.
- İbn Mâlik, Ebû ‘Abdullah Cemâluddîn Muhammed b. ‘Abdillah et-Tâî. *Teshîlu’l-Fevâid ve Tekmilu’l-Mekâsid*. thk. Muhammed Kâmil Berekât. Kâhire: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1967.
- İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemaluddîn. *Lisânu’l-‘Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâr-u Sâdır, 3. Basım, 1993.
- İbn Serrâc, Ebû Bekr Muhammed. *el-Usûl fî’n-Nahv*. thk. ‘Abdulhuseyn el-Fetelî. 3 Cilt. Beyrût: Müessesetu’r-Risâle, 1996.
- İbn Ya‘îş, Ebu’l-Bekâ Ya‘îş b. ‘Alî b. Ya‘îş. *Şerhu’l-Mufasssal*. thk. Bedî‘ Ya‘kûb İmîl. 5 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2001.
- İbnu’l- Esîr, Ebu’l-Hasen ‘İzzuddîn ‘Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *Usdu’l-Gâbe fî Ma‘rifeti’s-Sahâbe*. thk. ‘Alî Muhammed Mu‘avviz - ‘Âdil Ahmed ‘Abdulmevcûd. 8 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1994.
- İbnu’l- Esîr, Ebû’s-Se‘âdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîruddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Bedî‘ fî ‘İlmi’l-‘Arabiyye*. thk. Fethî Ahmed ‘Aliddîn. 2 Cilt. Mekke: Câmi‘atu Ummu’l-Kurâ, 1999.
- İmam Mâlik, Ebû ‘Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî. *el-Muvatta’*. thk. Muhammed Fuâd ‘Abdulbâkî. Beyrût: Dâr-u İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, 1985.
- el-Kalkaşendî, Ebu’l-‘Abbâs Şihâbuddîn Ahmet b. ‘Alî, *Subhu’l-A‘şâ fî Sinâ‘ati’l-İnşâ*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1915.
- Küçük, Raşit. “Abâdile”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 1/7. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- el-Lebâbidî, Ahmed b. Mustafa. *Mu‘cemu Esmâi’l-Eşyâi’l-Letâifi fî’l-Lugati*. thk. Ahmed ‘Abduttevvâb ‘Ivaz. Kâhire: Dâru’l-Fazile, ts.
- el-Muberrred, Muhammed b. Yezîd. *el-Muktedab*. thk. Muhammed ‘Abdulhâlik ‘Azîme. 4 Cilt. Beyrût: ‘Âlimu’l-Kütüb, 1994.

- İbn İshâk Muhammed b. İshâk, İbn Yesâr el-Muttalibî. *Kitâbu's-Siyer ve'l-Megâzî*. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1978.
- Özdemir, İbrahim. *İslâm Düşüncesinde Dil ve Varlık*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.
- es-Sâmerrâî, İbrâhîm. *el-A'lâmu'l-'Arabiyye*. Bağdat: el-Mektebetu'l-Ehliyye, 1964.
- Schimmel, Annemarie. *Islamic Names*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1989.
- Seyyid, Fuad Sâlih. *Mu'cemu'llezîne Nusibû ilâ Ummehâtihim*. Beyrût: eş-Şeriketu'l-'Âlemiyyetu li'l-Kitâbi, 1996.
- Sîbeveyhi, Ebû Bîşr 'Amr b. Osman. *el-Kitâb*. 4 Cilt. Kâhire: Mektebetu'l-Hancî, 3. Basım, 1988.
- es-Sîrâfî, Ebû Sa'îd el-Hasan b. 'Abdillâh b. Merzubân. *Şerhu Kitâbi Sîbeveyhi*. thk. Ahmed Hasan Muhdelî. 5 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2008.
- eş-Şemsân, Ebû Evs İbrâhîm. *Esmâu'n-Nâsi fi's-Su'ûdiyye*. Riyâd: Mektebetu'r-Ruşd, 2005.
- Şir'a, Nâyife Ferhân. *Esmâu'l-A'lâm mine'l-Bâdiye*. Mefrak: el-Akâdimiyye li'n-Neşri, 2000.
- et-Tâcî, es-Sâhibî. *el-Halbetu fi Esmâi'l-Hayli'l-Meşhûrati fi'l-Câhiliyyeti ve'l-İslâm*. thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin. Dîmeşk: Dâru'l-Beşâir, 2. Basım, 2009.
- Temir, Hakan. *Arap Yarımadasında Kabile Hayatı (Ortaya Çıkışından Hz. Peygamber Dönemine Kadar)*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019.
- et-Tirmizî, Muhammed b. 'İsâ b. Sevre b. Mûsâ b. Dehhâk. *Sunenu't-Tirmizî*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- Turan, Abdalbâki. "Elfiyye". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 11/27-28. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- el-Uşmûnî, 'Alî b. Muhammed b. 'İsâ Ebu'l-Hasan Nûruddîn. *Şerhu'l-Uşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1998.
- Wild, Stefan. "Arabische Eigennamen". çev. Said Hasan Behîrî. *el-Esâsu fî Fıkhı'l-Lugati'l-'Arabiyyeti*. ed. Wolfdietrich Fischer. 54-71. Kâhire: Müessesetü'l Muhtâr, 2002.
- Yıldız, Hakkı Dursun. "Arap (Tarih)". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 3/272-276. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- ez-Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. 'Abdurrezzâk el-Huseynî. *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Komisyon. 40 Cilt. Dâru'l-Hidâye, ts.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. 'Amr b. Ahmed. *el-Keşşâf 'an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzil*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-'Arabî, 3. Basım, 1987.
- ez-Zemahşerî, Mahmûd b. 'Amr b. Ahmed. *el-Mufasssal fî San'ati'l-İ'râb*. thk. Ali Bou Melhem. Beyrût: Mektebetu'l-Hilâl, 1993.
- Zeydân, Corcî. *Ensâbu'l-'Arabi'l-Kudemâ*. Kâhire: Müessesetu Hindâvî, 2013.